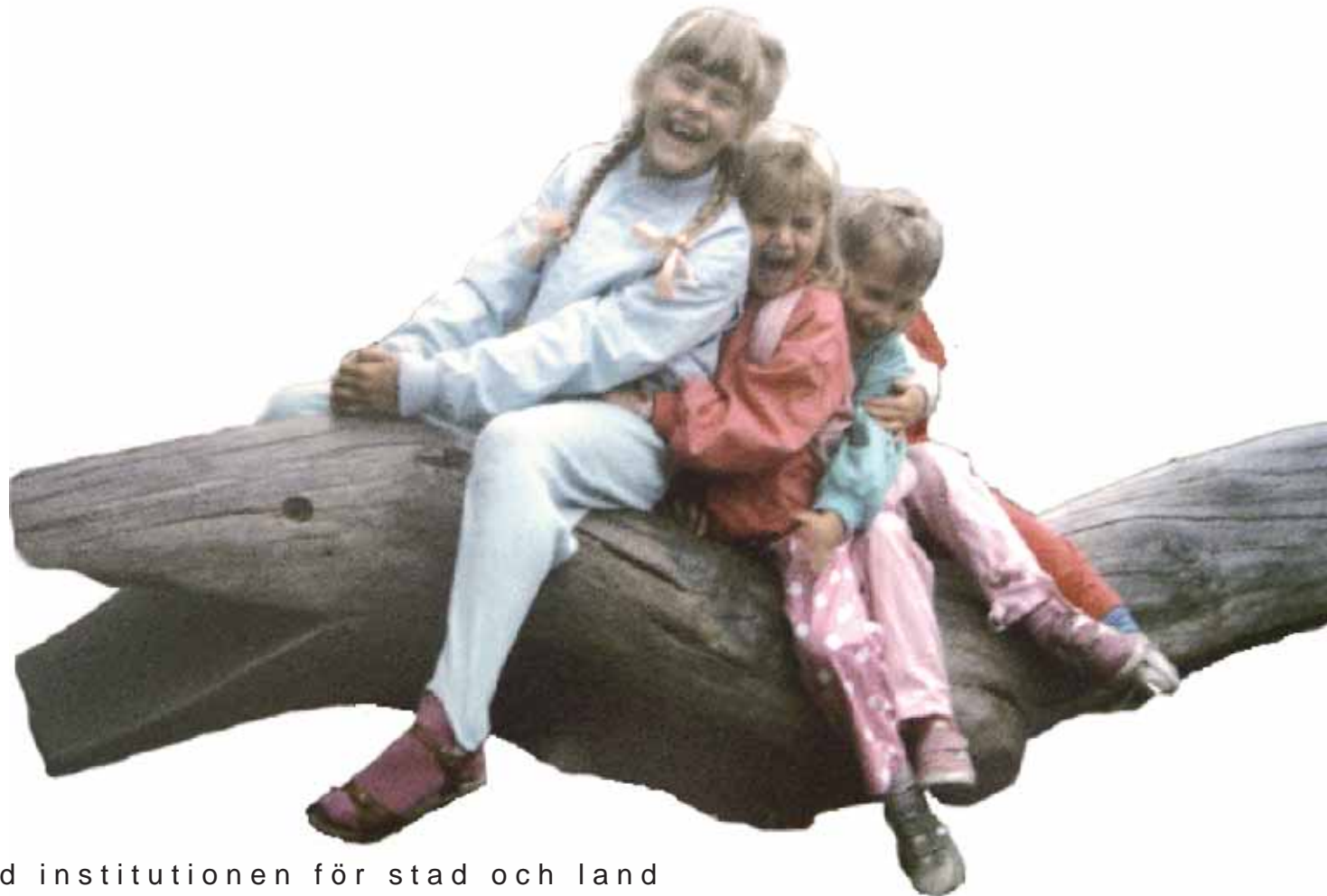

EN BRA PLATS FÖR LEK

KREATIV OCH TILLGÄNGLIG LEKPLATS I HEDEMORA

Jenny Eriksson
Examensarbete vid institutionen för stad och land

EN BRA PLATS FÖR LEK

kreativ och tillgänglig lekplats i Hedemora

EX0323 Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitektprogrammet 2008
© Jenny Eriksson

Title in english: A GOOD PLACE TO PLAY
creative and accessible playground in Hedemora

Handledare: Petter Åkerblom, institutionen för stad och land
Examinator: Kerstin Nordin, institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Anna Lenninger, Skolans Uterum

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>

FÖRORD

Jag har under hela min utbildning intresserat mig för hur barn använder utemiljöer och funderat över hur man kan skapa platser som lockar till lek. Jag har också länge varit nyfiken på tillgänglighet i offentlig miljö och på hur man planerar platser som kan användas av så många människor som möjligt.

Uppdraget att gestalta en lekplats på temat naturmaterial och tillgänglighet i Hedemora förenade dessa intresseområden och gav mig en chans att lära mig mer om dem.

Den här skriften är resultatet av mitt examensarbete omfattande 30 högskolepoäng vid institutionen för stad och land, SLU Ultuna 2007-2008.

SAMMANFATTNING

För att en utemiljö ska fungera optimalt för lek krävs att den är flexibel, det vill säga innehåller platser och element som ger utrymme för fantasi och egna tolkningar, samt att barn i någon mån själva kan påverka och förändra omgivningen. Det är också viktigt med variation, både i bemärkelsen att platsen har en unik karaktär som skiljer den från andra platser, och att den möjliggör många olika lekar och aktiviteter. Det bör till exempel finnas utrymme och inspiration till både vilda rörelselekar där många barn kan delta, och lugna vrår där enskilda barn eller mindre grupper kan dra sig tillbaka för stillsam lek och vila.

En bra lekplats överraskar, utmanar och lockar barn att upptäcka sin omgivning. Ett sätt att planera för detta är att använda växter och naturmaterial, vars oregelbundna former och strukturer kan bli intressanta element att utforska. Vegetation ger dessutom sinnesupplevelser av olika slag, löst material att plocka med och plats för kojbyggen och rollekar.

I min text förespråkar jag användandet av prefabricerade lekredskap eftersom de både är roliga, säkra och tydligt visar att platsen är just en lekplats. Det är dock viktigt att redskapen väljs och placeras med omsorg och eftertanke. De bör också kombineras med mer unika inslag, till exempel sparad naturmark, leksnår, skulpturer eller intressanta

höjdskillnader för att verkligen komma till sin rätt och ge lekplatsen en unik identitet.

En mycket viktig aspekt i lekplatsplanering är tillgänglighet. Funktionshindrade barn har precis som alla andra barn behov av, och rätt att få leka ute. Tillgängliga lekplatser gör det möjligt att få en naturlig kontakt med jämnåriga kamrater och öva upp sociala färdigheter. Att hitta aktiviteter och redskap man behärskar är dessutom viktigt för självkänslan och utvecklingen. En tillgänglig utemiljö är också en förutsättning för att funktionshindrade föräldrar ska kunna besöka lekplatsen tillsammans med sina barn.

Det är svårt, ofta kanske till och med omöjligt, att bygga lekplatser där alla göra allt. Det viktiga är dock inte att alla lekredskap är tillgänglighetsanpassade, utan att man ger alla barn friheten att välja mellan flera olika aktiviteter.

Rapporten avslutas med ett gestaltungs-förslag till en ombyggnad av lekplatsen i Sveaparken i Hedemora. I mitt förslag kompletterar jag befintliga lekredskap med växt- och naturmaterial för att skapa en mer kreativ lekmiljö. Ambitionen är att lekplatsen ska vara tillgänglig för så många människor som möjligt.

ABSTRACT

For an outdoor environment to function optimally as a playarea requires that it is flexible, that is, contains places and elements that give room for the imagination and for own interpretations, and also that the children in some way can influence and change their surroundings. It is also important to have variety, both in the sense that the playground has a unique character that distinguishes it from other places, and that it allows many different games and activities. There should for example be room for both wild games of running and moving around where many children can participate, and calm corners to withdraw to for rest or quiet play.

A good playground should surprise, challenge and encourage children to discover their surroundings. One way to achieve this is to use plants and materials from nature, whose irregular forms and structures can become interesting elements to explore. Vegetation also gives sense-experiences of various kinds, materials like twigs and leaves to play with and a place to play house.

I advocate the use of prefabricated playground equipment since they are fun, safe and gives the impression that the area is intended for play. However, it is important that the equipment is selected and placed with care. It should also be combined with

more unique features, such as nature areas, shrubbery, sculptures or interesting altitude to give the playground its own unique identity.

A very important aspect of playground design is accessibility. Disabled children, like all children, have the need and the right to play outdoors. Accessible playgrounds make it possible to get a natural contact with peers and to develop one's social skills. Finding activities and equipment that can be mastered is important for the child's development and builds self-esteem. An accessible environment is also a prerequisite for disabled parents to be able to visit the playground.

It is difficult, if not impossible, to build playgrounds where all visitors can participate in every activity. The important thing is not that all playground equipment is accessible, but that all children are given the right to choose between several different activities.

My report ends with a design proposal for a renewal of the playground in the municipal park in Hedemora, that adds plants and natural materials to existing playground equipment in order to form a more creative environment for children to play in. My ambition has been to make the area accessible to as many people as possible.

INNEHÅLL

1	INLEDNING			
1.1	Bakgrund	13	3.10	Belysning
1.2	Syfte och frågeställning	13	3.11	Aktiviteter och redskap
1.3	Metod	13	3.11.1	Klättra
1.4	Avgränsning	13	3.11.1.1	Lekskulpturer
1.5	Målgrupp	14	3.11.2	Vila och dra sig undan
			3.11.3	Balansera
			3.11.4	Pirr i magen
			3.11.4.1	Rutscha
			3.11.4.2	Gunga
			3.11.5	Påverka sin omgivning
			3.12	Diskussion: För eller emot lekredskap
2	LEK, UTVECKLING & UTEMILJÖ		3.13	Natur
2.1	Lek är viktigt	15	3.13.1	Leka i naturmark
2.2	Barns platser	16	3.13.2	Växter i lekmiljö
2.2.1	Konflikter	17	3.13.2.1	Problem med växter
2.3	Leka ute - för och nackdelar	17	3.13.3	Årstidsväxlingar
2.4	Diskussion: Lek och utelek	18	3.13.4	Stockar och stenar
			3.13.5	Vatten
			3.13.6	Diskussion: naturlek
			3.15	Funktionshinder
			3.15.1	Funktionshinder och lek
			3.15.2	Varför tillgänglig lekplats?
			3.15.3	Exempel på funktionshinder
			3.15.3.1	Nedsatt rörelseförmåga
			3.15.3.2	Nedsatt orienteringsförmåga
			3.15.3.3	Hörselskada
			3.15.4	Tillgänglig lek: Diskussion
			3.16	Sammanfattande diskussion: Bra lekplatser
			3.16.1	Diskussion: Rapporten i förhållande till programmet
3	LEKPLATSER			
3.1	Begreppsdefinitioner	21		
3.2	Diskussion: Lekplatser behövs	21		
3.3	En bra lekplats	22		
3.3.1	Säkerhet och lekvärde	22		
3.3.1.1	Lekplatssäkerhet - diskussion	23		
3.4	Platsens struktur	24		
3.4.1	Dynamiska platser	24		
3.4.2	Storlek och yta	25		
3.4.3	Möblera lekplatsen	26		
3.5	Flexibilitet och variation	27		
3.6	Blanda åldrar!	28		
3.7	Vuxna på lekplatsen	28		
3.8	Väder	29		
3.9	Toalett och p-plats	30		

4 STUDIEBESÖK

4.1	Syfte och urval	57
4.2	Naturmaterial	57
4.2.1	Rosenborg Slotshave, Köpenham	57
4.2.2	Djungellekplatsen, Malmö	59
4.3	Tillgänglighet	61
4.2.1	Båtsmanstorpet, Bromma	61
4.3.2	Østen for solen Vesten for månen, Köpenhamn	63

5.8.10	Leksnår och Salixskog	86
5.8.11	Salixby	87
5.8.9	Äventyrsslinga	88
5.8.10	Labyrint	89
5.8.11	Bollplan	89
5.9	Diskussion: Gestaltungsförslag	90

KÄLLFÖRTECKNING

92

5 PROGRAM - LEKPLATS I HEDEMORA

5.1	Uppdraget	67
5.2	Kommunens mål	67
5.3	Lekplatser i Hedemora	68
5.4	Sveaparken	69
5.5	Lekplatsen idag, inventering och analys	71
5.5.1	Befintliga lekredskap	74
5.6	Program för lekplatsen i Sveaparken	75
5.6.1	Nya ytor och funktioner	76
5.6.2	Kommentarer	76
5.7	Skissprocess	77
5.8	Gestaltungsförslag för lekplatsen i Sveaparken	79
5.8.1	Övergripande struktur	79
5.8.2	Sandlek	80
5.8.3	Utkiksplats	81
5.8.4	Löst material	81
5.8.5	Rutschbana	82
5.8.6	Linbana	83
5.8.7	Gunglek	84
5.8.8	Samlingsplats	85
5.8.9	Stockar och stenar	85

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Hedemoras stadsarkitekt Michael Bergman har som vision att utveckla kommunens lekplatser så att de utgår från barnens fantasi och kreativitet, och så att de erbjuder bra lekmöjligheter även för barn med funktionshinder. Målet är att skapa unika, spännande lekmiljöer som inte blir dyra att anlägga.

Stadsarkitekten har uttryckt önskemål om att bygga om kommunens största lekplats, belägen i Sveaparken. Visionen är att lekmiljön ska utformas på ett sätt som tar tillvara på barns kreativitet, och där man satsar på växter och material från naturen hellre än att köpa in nya, prefabricerade lekredskap. Han hoppas att en lekplats med naturtema, som samtidigt är tillgänglig för funktionshindrade, ska kunna bli en samlingsplats för kommunens invånare samtidigt som den är intressant och annorlunda nog för att bli en förebild för andra kommuner.

Inom ramen för mitt examensarbete har jag fördjupat mig i hur goda lekmiljöer kan gestaltas, och i att ge ett förslag till utformning av lekplatsen i Sveaparken.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med mitt arbete har varit att sammanställa och diskutera forskning och åsikter om vad som kännetecknar en bra lekmiljö, och att sedan gestalta en lekplats med hjälp av de förvärvade kunskaperna. Arbetet har också varit ett sätt att träna förmågan att gestalta en byggd miljö som är tillgänglig även för funktionshindrade.

Jag har arbetat med att besvara två frågeställningar:

- Vad karaktäriserar en bra och tillgänglig lekmiljö där barn får utrymme att vara kreativa, och hur skapar man en sådan med hjälp av natur- och växtmaterial?
- Hur kan den befintliga lekplatsen i Sveaparken i Hedemora gestaltas för att passa kommunens önskemål om en spännande, utmanande och tillgänglig lekplats med prefabricerade och icke-prefabricerade lekredskap?

1.3 Metod

För att kunna redogöra för vad som kännetecknar en bra lekmiljö inledde jag mitt arbete med litteraturstudier. Litteraturen valdes ut efter sökningar på bibliotek och i samråd med handledare.

För att få fördjupad kunskap om de lokala förutsättningarna i Hedemora kompletterade jag litteraturstudierna med samtal med anställda på Hedemora kommun. För att få inspiration och inblick i hur andra kommu-

ner arbetar talade jag även med Eva-Lena Torudd, stadsträdgårdsmästare i Halmstads kommun. Samtalen följde ingen intervju-mall utan personerna berättade fritt om sina erfarenheter och tankar kring lek och lekplatser.

Jag gjorde även studiebesök på ett antal befintliga lekplatser i Malmö och Köpenhamn för att se exempel på lekmiljöer som uppfyller ett eller flera av mina mål: användande av natur- och växtmaterial, tillgänglighet och kreativitet. De besökta lekplatserna valdes ut efter att litteraturen pekat på dem som intressanta exempel eller efter att jag själv bedömt dem vara goda förebilder enligt kriterier jag funnit i litteraturen.

Kunskaperna jag inhämtat sammanställdes och diskuterades för att sedan ligga till grund för ett program och gestaltungs-förslag för lekplatsen i Sveaparken i Hedemora.

1.4 Avgränsning

Begreppet lekplats definierar jag som en plats som är speciellt planerad och anlagd för lek. En lekplats är tydligt geografiskt avgränsad från omgivningen.

När jag använder begreppet lekmiljö avser jag en miljö där barn leker, vilket inte nödvändigtvis behöver vara en plats som är speciellt planerad för detta ändamål.

En bra lekmiljö byggs upp av många samverkande faktorer. Forskningen kring barns lek och den fysiska miljöns betydelse

för barns utveckling är relativt omfattande inom områden som miljöpsykologi, pedagogik och landskapsplanering. I mitt examensarbete har jag valt att inrikta mig på frågan om hur natur- och växtmaterial kan berika barns miljöer, och på hur lekplatser kan utformas för att bli mer tillgängliga för barn och vuxna med funktionshinder.

Mitt gestaltungsförslag inriktas på lekplatsen i Sveaparken i Hedemora, och visar hur den befintliga lekplatsen kan byggas om på ett sätt som ökar platsens lekvärde och ger platsen en unik karaktär. Säkerhetsaspekten tillämpas enligt Europastandarden, men kommenteras endast kort i texten.

Jag har valt att inte ta mig an barns eventuella deltagande och inflytande i en planeringsprocess eftersom detta är ett stort område som kräver fördjupade studier.

1.5 Målgrupp

Examensarbetet riktar sig främst människor som planerar lekplatser.

2 LEK, UTVECKLING & UTEMILJÖ

2.1 Lek är viktigt

Många teoretiker och forskare har analyserat barns inlärning (till exempel Fredrich Froebel, John Dewey, Rudolf Steiner, Maria Montessori, Susan Isaacs, Jean Piaget och Lilli Peller). Forskarna är ense om att en hälsosam utveckling baseras på att barnet får stimulerande inlärningsupplevelser, och de har alla en tro på barns naturliga nyfikenhet och längtan efter mer kunskap (Eriksen, 1985).

Barns utveckling behöver inte påskyndas, eftersom alla stadier är viktiga att gå igenom. Man bör låta dem leva helt och fullt på den utvecklingsnivå de just befinner sig på och utvecklas i sin egen takt (Norén-Björn 1977).

Det finns många beskrivningar av olika typer av lekar, många sätt att dela in lekarna och många lekteorier. Ofta definieras leken efter sitt innehåll: rörelselek, låtsaslek, konstruktionslek, skapande lek, ensamlek, rollek, osv. Dessa begrepp har ingen förankring i någon forskningsteori om barns utveckling utan är snarare en beskrivning av vad barnen gör och upplever (Norén-Björn, 1977).

Synen på lek varierar i olika länder och kulturer, men alla barn leker och utvecklas genom sin lek. (Brodin och Lindstrand, 2005, i Engdahl, 2005). Redan under barns första levnadsår uppskattar de enkla lekar

Children's play av Pieter Bruegel, 1560. En mycket tidig avbildning av lekande barn.

som till exempel titt-ut, där de vuxna är ledare. Genom dessa lekar lär sig de små barnen grundläggande lekregler som turtagande, ömsesidighet och samförstånd. I förskoleåldern blir lekarna mycket fysiskt aktiva och barnen springer, hoppar, gungar och klättrar. I samma ålder utvecklas även rollekarna, där samspelet mellan människor står i fokus. I rolleken får barnen pröva på att se världen genom någon annans ögon, de är innehavaren av en bestämd roll och måste följa lekens tema.

Idag betraktas lek som en aktivitet som

både tränar barnet i att handskas med omgivningen och som en social aktivitet där barn lär sig att umgås med andra och utvecklar sin identitet. Lek ger tillfälle att röra sig, träna upp muskelstyrka och motorik, och samtidigt öva på mentala förmågor som till exempel språk. Enligt Tamm (2001) utvecklar dessutom leken barns fantasi och kreativitet, och det håller hjärnforskaren Matti Bergström med om. Han ser leken som en livsviktig kraft hos det växande barnet, och som en nödvändig förutsättning för att barn ska växa upp till kreativa vuxna. Det

som kallas lek hos barn är enligt Bergström samma sak som kallas kreativitet hos vuxna, eftersom både lek och kreativitet skapar nya idéer och öppnar upp nya möjligheter. Båda går dessutom under om kraven på ordning blir för stora (Lenninger och Olsson 2006).

Många forskare anser att lek måste innehålla vissa element för att kunna kallas lek. Kriterier man brukar tala om är att leken ska vara *spontan*, *frivillig*, *lustbetonad* och *ej målstyrd*, och många menar att den även ska innehålla *förväntan*. (Brodin och Lindstrand 2005, i Engdahl, 2005).

För att barn ska kunna lära sig olika begrepp tillräckligt bra för att kunna omforma dem och bruka dem på en abstrakt nivå krävs att de har fått en stor bredd av upplevelser. För att förstå till exempel begreppet "rund" behöver ett barn få undersöka många runda saker med olika storlek, material och färg, som har formen gemensam. Det räcker inte att leka med en boll en gång, man måste få möjlighet att uppleva de olika föremålens gemensamma nämnare (Norén-Björn, 1977).

Norén-Björn (1977) menar att både den fysiska och sociala miljön har en direkt påverkan på barns utveckling. En stimulerande och varierad miljö är viktig för att de ska kunna nå sin fulla potential. För att en miljö verkligen ska kunna tillfredsställa kraven på variationsrikedom fodras att de som brukar

den själva kan förändra den. Barnen behöver alltså få möjligheten att själva omforma och påverka de miljöer de vistas i.

2.2 Barns platser

I boken *Tid, rum, individ och kollektiv* (1983) definierar Johan Asplund begreppet plats som en geografisk enhet som fått en innebörd och laddats med symbolisk mening av en grupp människor. Platsen kännetecknas av att den delas med andra, och i och med det ger den besökarna en känsla av delaktighet och gemenskap.

Miljöpsykologen Maria Nordström säger att den fysiska omgivningen har betydelse för oss, inte bara för att den talar om för oss var vi är utan även vilka vi är (Boverket, 2000). Platser är identitetsskapande och vår relation till dem definierar vår bild av oss själva. Motsatsen till en plats kan sägas vara planlöshet, något opersonligt eller anonymt (Nilheim 1999).

I studier av hur vuxna minns sin barndoms landskap har det visat sig att de starkaste minnena av platser är från utomhusmiljöer. Dessa miljöer förknippas ofta med starka naturupplevelser, harmoni, frihet, förmåga att överskrida gränser och en känsla av tillhörighet. Sådana barndomsminnen handlar om känslomässiga upplevelser, och människor bär ofta med sig minnena under hela livet (Boverket, 2000)

Barn och ungdomar använder den fysiska miljön på ett annat sätt än vuxna, till exempel har små detaljer stor betydelse för dem. De har lätt för att hitta möjligheter i miljön och att knyta an till viktiga platser i sin omgivning. Barn ser världen ur ett annat perspektiv än vuxna, och deras upplevelser av avstånd skiljer sig på ett påtagligt sätt från vuxnas (Boverket 2000).

Barn använder miljön med hela kroppen, och när de talar om platser berättar de om vad de gör där, medan vuxna oftast talar om hur platsen ser ut (Lenninger och Olson, 2006).

Det är inte säkert att en lekplats som vuxna har arrangerat blir en plats där barn vill leka, utan det krävs mycket av en miljö för att barn ska fatta tycke för den. Den måste erbjuda intellektuell stimulans, det vill säga det måste finnas möjlighet till att utforska omgivningen, arbeta själv, kommunicera med andra, använda nya material och fantisera. Barn vill ha aktiviteter som uppmuntrar dem att vara nyfikna, att förundras och att själva försöka undersöka vad saker är och hur de fungerar (Eriksen, 1985).

Maria Heurlin-Norinder har studerat hur barn uppfattar sin närmiljö och vad som gör att de tycker bättre om vissa platser än andra, och kommit fram till att det viktigaste är orienterbarheten. En miljö där det är lätt att hitta gör barnen trygga och ger dem mod

att söka sig lite längre bort och utforska lite mer. (Lenninger och Olsson, 2006).

2.2.1 Konflikter

De flesta utemiljöer anses idag vara farliga för barn, och det offentliga rummet tillhör därför till stor del de vuxna (Boverket, 2000). Rädsla och oro för trafik och ett hårt samhällsklimat begränsar barns rörelsefrihet, och deras liv kontrolleras av vuxna högre upp i åldrarna är för någon generation sedan. De flesta barn får inte röra sig ute på egen hand förrän i tio till tolvårsåldern (Lenninger och Olsson, 2006).

Vuxna vill ofta kontrollera lekar och lek-miljöer så att de är säkra, trygga och över-skådliga, medan barn vill ha spännande och utvecklande platser. Det finns därmed en inneboende konflikt mellan vuxnas och barns bilder av hur miljön bör utformas. Eftersom barn i olika åldrar har olika sätt att se på och använda miljö finns det dessutom konkurrens och konflikter barn emellan om hur utemiljön ska användas och om vem som ska vara på vilken plats (Boverket, 2000).

2.3 Leka ute - för- och nackdelar

När barn leker ute är det svårare att hålla dem under uppsikt än när de vistas på små ytor inomhus, och många vuxna tycker att det känns otäckt att släppa iväg barn för att leka ensamma. Det kan bero på oro för att barnen ska råka illa ut i trafiken, skada sig, komma vilse eller träffa på människor som vill dem illa.

Barn med funktionshinder begränsas ofta av utemiljöns utformning. Det egna hemmet kan man anpassa och möblera på ett sätt som underlättar framkomligheten men utemiljön innehåller hinder och oväntade problem.

Även vädret kan vara ett problem när man leker utomhus. Ca 40% av all nyupptäckt cancer i Sverige är hudcancer, och ca 90% av dessa beror på att de drabbade har fått för hög UV-exponering, speciellt som barn (Harvard, 2006). Många funktionshindrade barn är extra känsliga för solen, och vissa mediciner ökar känsligheten ytterligare. (Falk, Grönberg och Johansson, 2000). Även kyligt väder kan innebära obehag. Även om man är varmt klädd blir man snabbt kall i en miljö som saknar skydd mot väder och vind.

Att vistas utomhus är en del av vårt svenska kulturarv. Svenska förskolor arbetar ofta med ett stort fokus på utevistelse: förskollärarna går ut med barnen för att de ska få

röra på sig, få frisk luft och kunna leka fritt. Personal på förskolor betraktar ofta utomhuslek som mer kreativ och fantasifull än lek inomhus, och många av dem anser att barnen blir piggare och gladare när de leker ute (Lenninger och Olsson, 2006).

När barn leker ute innebär det ofta att de rör sig över stora ytor och har möjlighet att hitta egna vrår och gömställen. De får chansen att leka och utforska sin omgivning utan att vara övervakad av föräldrarna, vilket hjälper dem att utveckla sin självständighet och självkänsla. Enligt Lenninger och Olsson (2006) förhåller sig föräldrar och förskollärare mer passiva utomhus, det vill säga de låter barnen ta mer egna initiativ än vad de gör inomhus. Detta gäller oavsett hur miljön ser ut.

Fredrika Mårtensson (2005) skriver att när barn leker utomhus ger omgivningen hela tiden ny inspiration och nya möjligheter. Leken får en öppen struktur och barnen kan lätt byta plats, röra sig in och ut ur olika lekar och skifta mellan roller och teman.

Utemiljön inbjuder till fantasilekar utan att styra allt för mycket. En inomhusmiljö består i högre grad av rum som vuxna redan gett bestämda funktioner (en plats där man äter, en där man sover osv). Utemiljön är inte lika definierad vilket ger fantasin fritt spelrum. Ute är det dessutom lättare för både barn och vuxna att vända uppmärksamheten mot omgivningen, vilket gör att de är mer

beredda på överraskningar (Mårtensson, 2005).

Ulla Berglund talar om utemiljön som en miljö där man får en chans att möta andra människor, både vuxna och barn som är lika eller olika en själv. Barn som vistas ute får möjlighet att själva bilda sig en uppfattning om samhället och skaffa sig sina egna värderingar. Detta är viktigt för att skapa en egen identitet (Lenninger och Olsson, 2006).

Ytterligare en fördel med att leka ute är den enorma tillgång på lekmaterial som en utemiljö erbjuder. Överallt finns sand, jord, stenar osv. Barnen får möjligheten att själva hitta och välja saker som intresserar dem. Det är lätt för barnen att stanna till vid ställen med löst material, ta kontakt med andra barn och hitta saker att göra (Mårtensson, 2005)

Utomhuslekar handlar mycket om sinnesupplevelser och rörelse. Naturens processer och former tillsammans med barnens rörelser ger många möjligheter och överraskningsmoment. Barn som leker ute kan sysselsätta sig långa stunder med att springa, kana och rulla runt i landskapet, och kommunicerar då inte mycket med ord utan mest genom kroppens uttryck och rörelse (Mårtensson, 2004). Att få springa, hoppa, gunga, snurra, rulla och dansa i leken gynnar utvecklingen av de delar av hjärnan som orienterar oss i det tredimensionella rummet och ger ett

sinne för jämvikt i kroppsställningar och rörelser. Att leka ute och få tillfälle att röra sig förebygger dessutom fysisk ohälsa, stärker självtilliten och ger välbefinnande (Lenninger och Olsson, 2006).

Svenska barn tillbringar allt mer tid inomhus framför datorn. En stillasittande livsstil är dåligt ur hälsosynpunkt, och det bli allt vanligare med övervikt hos barn. Forskning har även visat att barn lär sig lättare om de får möjlighet att leka aktivt och röra sig, och att ett stillasittande liv påverkar inläringen negativt. För att tillgodose barns behov av dagsljus och fysisk aktivitet krävs att de tillbringar minst 40 minuter utomhus varje dag (Schelin och Kopp, 2003).

En bra fysisk miljö är en förutsättning för att barn ska vilja och kunna vara ute. För att locka barn till lek krävs att omgivningen är attraktiv i deras ögon. Även om barn kan leka var som helst, och ofta själva hittar sina lekmiljöer kan en utemiljö som är utformad speciellt för dem, till exempel lekplatser eller lekfulla inslag i miljön, göra det lättare att ta initiativ till att påbörja en aktivitet (Mårtensson, 2005).

2.4 Diskussion: Lek och utelek

Lek är viktigt. Det ser man både på barnens egen attityd till lek och i forskarnas många lekteorier. Forskare och praktiker är överens om att barn lär sig genom att leka, och att leken är nödvändig för utveckling och välbefinnande. Man får dock inte glömma att barn först och främst leker för att det är roligt. Leken är ett mål i sig och inte bara ett sätt att nå ett mål (Brodin och Lindstrand 2005, i Engdahl, 2005). Med tanke på detta anser jag att man inte ska lägga allt för stort fokus på utelek som en träningsmöjlighet, utan istället sträva efter att skapa roliga platser där barn kan och vill vistas. Om lekmiljön sedan ger andra fördelar än att roa barn och ge dem en social arena är det en bonus som man inte behöver planera extra för.

Idag diskuteras det mycket i media om hur en stillasittande livsstil, där mer och mer tid tillbringas framför dator och TV försvårar inläring och gör barn och ungdomar överviktiga och passiva. Jag tror inte att intressanta utemiljöer eller lekplatser är ett undermedel som kommer få alla dessa barn med stillasittande intressen att röra sig mer, men möjligheten att röra sig och umgås med kamrater på säkra, intressanta platser måste finnas. Saknas det platser där barn och unga kan samlas och leka så finns ju inte utelek som ett alternativ.

Jag är övertygad om att utelek ger möjligheter och upplevelser som inte går att ersätta med inomhuslek. Barn behöver stora ytor där de får rum att springa, hoppa och klättra. De behöver få röra sig och orientera sig i en miljö där de möter andra människor för att bli självständiga och självsäkra. Jag anser dock att det är viktigt att komma ihåg att utelek inte är det enda alternativet. Barn tycker om att vara inne också, de tycker om att spela dataspel, träna handboll och rita. Utemiljö är inte den enda värdefulla, fantasieggande miljö, men förekomsten av en bra utemiljö där barn och vuxna kan känna sig trygga erbjuder ytterligare en betydelsefull dimension i livet: en chans att testa sig själv, lära sig umgås med andra människor och själv få upptäcka och ta platser i besittning.

3 LEKPLATSER

3.1 Begreppsdefinitioner

En *lekmiljö* är en miljö där barn leker. Den kan uppstå på olika sätt: genom planering och design, naturens processer och barns användning. Vilka platser som är betydelsefulla varierar över tiden (Mårtensson 2005)

I Lekplatsprogram för Malmö (2006) definieras begreppet *lekplats* som en plats som är tydligt utformad för lek och inbjuder barn till upplevelser. Den stimulerar fantasin och ger möjlighet till både rörelse- och rollekar.

3.2 Diskussion: Lekplatser behövs

Barn leker överallt, oavsett om miljön är avsedd för lek eller inte (Björklund, 2004). Man kan därför fråga sig om det verkligen finns ett behov av lekplatser, eller om det vore bättre att fokusera på att planera hela utemiljön så att den passar för och tilltalar barn. Det finns studier som visar att barn som tillfrågas föredrar en förbättring av utemiljön som helhet framför nya lekplatser. Detta beror på att barnen upplever att en bättre utemiljö skulle ge dem större möjligheter att röra sig fritt. Utifrån barnens perspektiv är det främst trafik som utgör ett hinder och som skrämmar dem (Björklund, 2004). Enligt min åsikt visar detta snarare på att barn anser att helhetsmiljö och rörelsefrihet är viktigt än att de ogillar lekplatser. De ska inte behöva välja mellan en offentlig

miljö där de kan röra sig på egen hand och hitta platser och detaljer som intresserar och inspirerar dem och att få tillgång till lekplatser som är särskilt utformade med tanke på deras behov.

Det är viktigt att planera utemiljön med ett helhetstänkande och ett barnperspektiv. Barn är också medborgare, och måste kunna röra sig fritt i en intressant miljö där de inte utsätts för onödiga olycksrisker. Grönstråk och bilfria områden kan till exempel fungera som kilar där barn kan ta sig fram, och stadsmiljöer kan utformas så att de utmanar barns fantasi och lekfullhet. Jag tycker att det är önskvärt att kommuner och planerare satsar på att införliva ett barnperspektiv när de planerar det offentliga rummet för att kunna skapa en stadsmiljö som tilltalar och inbjuder barn.

Att miljön som helhet planeras med tanke på barns upplevelser betyder dock inte att lekplatser blir onödiga eftersom lekplatser har en särställning som barnmiljöer. Förekomsten av lekplatser visar både barn och vuxna på ett tydligt sätt att det finns en omsorg om barns upplevelser i utemiljön. Det visar också att barn är viktiga och förtjänar att få egna utrymmen i det offentliga rummet.

Kritiska röster hävdar ofta att barn inte tycker att lekplatser är roliga. Självklart är det så att inte alla barn uppskattar alla lekplatser,

men jag är övertygad om att lekmiljöer som planerats av vuxna kan bli omtyckta och leva kvar länge i minnet hos de som lekt där.

Jan Gehl har beskrivit lekplatsen som en första anhalt i barns utomhusliv, en plats dit de kan gå för att ha något att göra innan de hittar något viktigare att ägna sig åt. Lekplatsen fungerar enligt detta synsätt som en mötesplats där barn väntar in varandra och där lekar kan startas upp. Gehl anser att det är viktigt att lekplatsen uppfattas som en plats för just barn och att den är tillräckligt intressant för att upprätthålla barns intresse under en kortare stund (Mårtensson, 2004).

För små barn som inte kan vara ute och leka ensamma har lekplatsen en ännu viktigare roll som social arena eftersom det ofta är dit familjer går för att låta barn träffa andra barn och lära känna nya kamrater.

3.3 En bra lekplats

Vad är egentligen en bra lekplats? Det finns en uppsjö av skrifter som behandlar ämnet och här tar jag upp de aspekter som jag anser vara viktigast att beakta inom ramen för mitt examensarbete.

Jag vill påpeka att det inte finns några universallösningar som löser alla problem och tillfredsställer alla behov. Olika platser har olika förutsättningar och olika barn tycker om olika saker. Man bör dock som lekplatsplanerare sätta sig in i vilka faktorer som enligt forskningen gynnar lek och trivsel på lekplatsen.

3.3.1 Säkerhet och lekvärde

Det är omöjligt att designa en plats där det inte finns någon som helst risk för att människor skadar sig, men det är viktigt att planera lekplatser och utemiljö på ett sätt som minskar antalet olycksfall (Schelin och Kopp 2003). Säkerhetsaspekten är väldigt viktig. Både barn och vuxna litar på, och ska kunna lita på, att en anlagd lekplats är trygg och säker.

Säkerhet på lekplatser regleras av standarden SS-EN 1176/1177, som behandlar hur lekplatser ska anläggas, underhålls och skötas. Denna gäller sedan 1999, har arbetats fram utifrån kända standarder i olika europeiska länder och baseras på kända olycksrisker. Säkerhetskraven omfattar lekmiljöer och lekredskap för barn i åldrarna 1-15 år.

Den bygger på kunskap om säkerhetsmässiga aspekter och om barns motoriska utveckling och mått, men tar inte hänsyn till leken ur ett pedagogiskt perspektiv (Lenninger och Olsson, 2006).

Vanliga fel som förorsakar olyckor, och som regleras i ovan nämnda standard, är hårda fallunderlag, för små fallutrymmen och delar av lekredskapen där barn kan fastna med kroppen eller med kläder (Henriksson, 2001).

Det är frivilligt att följa standarden, men det är mark- eller fastighetsägaren som har ansvar för lekplatsens säkerhet och som därför ställs till svars om barn skadas. I många kommuner har man fattat politiska beslut som har gjort standarden ovillkorlig. Det är alltid mark- eller fastighetsägaren som ansvarar för lekplatserns säkerhet, även när hyresgäster själva byggt eller bekostat lekplatser och utrustning (Henriksson, 2001).

Många av dagens lekplatser byggdes för 15-20 år sedan, och vissa är ännu äldre. Ofta har underhållet varit eftersatt och lekplatserna är slitna. Enligt standarden ska säkerhetsbesiktning av lekplatser ske minst en gång om året, och i sådana besiktningar hittar man ofta fel och brister. Besiktningens resultat har lett till att flera av Sveriges kommuner och bolag valt att riva äldre lekplatser eftersom de inte haft råd att byta ut alla lekredskap. Eftersom Europastandarden är en

standard och inte en lag behöver man dock egentligen inte bygga om en hel lekplats för att uppfylla vartenda krav. Det är däremot viktigt att tänka på att lekplatsen måste vara en säker miljö för barnen. Lekredskap som är trasiga eller felaktigt konstruerade bör till exempel genast tas bort, lagas eller byggas om när felen upptäcks (Henriksson, 2001).

Hur påverkar då säkerhetstänkandet spänningsvärdet och utmaningarna på lekplatsen? Nic Nilsson från IPA-Barns rätt till lek kritiserar det faktum att standarden endast behandlar säkerhet och har tagits fram utan hänsyn till hur lekplatser och lekredskap fungerar för barns lek. Han anser att standardens syfte främst är att underlätta för producenter, exportörer, importörer och markägare, på bekostnad av barnen som får tråkigare miljöer att vistas i. Dessutom hävdar Nilsson att olyckrisken är betydligt överdriven, och att de flesta skador som barn ådrar sig på lekplatser är av mycket lindrig karaktär. Nilsson vänder sig också emot att det bara är lekplatser som omfattas av säkerhetsstandarderna eftersom barn leker på många fler platser i utemiljön (Nilsson, 2007).

Fredrika Mårtensson är av en annan åsikt. Hon menar att många vuxna inte vågar ge sina barn full rörelsefrihet i en miljö som de inte uppfattar som säker. Om barn inte får röra sig fritt och självständigt missgynnas leken (Mårtensson, 2005). Enligt detta tanke-

sätt kan säkerhetsaspekten vara en grundförutsättning för att barn ska få lov att besöka lekplatsen överhuvudtaget, och även påverka vilka aktiviteter de uppmuntras till av de vuxna.

Enligt Nilsson skulle lekplatser vara ”mer betjänta av spännande redskap än säkra och tråkiga” (<http://www.ipa-sweden.org/PublicServlet?action=ViewNews&id=32>). Han anser också att risktagande är en viktig del av lek och utveckling. Barn är enligt honom kapabla att själva beräkna riskerna med sina aktiviteter och utsätter sig inte för sådant som de inte klarar av. Ett för starkt fokus på risker och standarder riskerar att ta fokus från det som är lekplatsens egentliga syfte: att skapa en rolig och utvecklande miljö. Försvinner denna aspekt kommer barnen att söka sig till andra miljöer som erbjuder tillräckliga utmaningar (Nilsson, 2007).

Ingegerd Harvard håller med om att tråkiga lekplatser kan få barn att söka sig till andra, farligare platser men menar att säkerhet går att kombinera med utmaningar och intressanta miljöer (Harvard, 2006).

3.3.1.1 Lekplatssäkerhet - diskussion

Jag håller inte med om att det måste finnas en konflikt mellan säkerhet och spänning eftersom en säker lekplats absolut inte behöver inte vara tråkig. En säker lekplats *måste* tvärtom vara intressant och tillräckligt lockande för att kunna konkurrera med andra miljöer, och kanske till och med locka barn från andra, farligare platser som de själva tagit i besittning.

Det är inte utmaningarna som ska minimeras på lekplatsen, det är risken för onödiga olyckor. Lekvärdet ökar knappast genom att man riskerar att falla på asfalt istället för på ett mjukt underlag, eller genom att det finns en risk att jacksnodden fastnar i rutschkanan. Inte heller blir det mindre intressant att klättra högt för att man inte kan sticka in fingrarna mellan klätterställningens olika delar. Riktlinjer som pekar på bättre och säkrare sätt att bygga behöver självklart inte göra att miljön blir tråkig, men ställer krav på planeraren som måste tänka kreativt för att skapa miljöer som är både säkra och intressanta. Hur rolig en lekplats blir beror till betydligt större del på fantasin hos den som utformar den än på hur strikt säkerhetsstandarden tillämpas. Självklart ska barn få klättra högt och testa sina gränser, men de ska inte behöva skada sig på grund av faror som är svårt för dem att lägga märke till eller förstå, som till exemplen för hårt underlag

runt klätterställningen eller slitna redskapsdelar.

Jag tror att en stor del av kritiken mot säkerhetsstandarden grundas på det faktum att flera kommuner har tagit bort hela lekplatser som inte klarat besiktningar. Jag tycker snarare att man ska rikta kritik mot att kommuner inte är beredda att satsa pengar på att göra sina lekplatser till säkra miljöer för barn.

Nilsson anser att det är konstigt att endast lekplatser omfattas av säkerhetsstandarden när barn leker överallt. Man kan dock inte säkra varenda plats där barn eventuellt skulle kunna passera, och jag anser inte heller att det är önskvärt att skapa en helt tillrättalagd utemiljö. Man har sett att när barn leker i naturmark är de vaksammare och mer uppmärksamma på omgivningen än på lekplatser (Lenninger och Olsson 2006). Detta tyder på att barn, liksom vuxna, vet att lekplatser är anlagda med barns lek i åtanke och därför litar på att det inte ska innebära någon risk att leka där. Om barn har en sådan mer eller mindre omedveten känsla av att de inte behöver vara lika försiktiga när de leker på en lekplats som på andra platser borde det vara särskilt viktigt att de inte utsätts för onödiga risker i dessa miljöer.

Några buskar blir en djungel för de minsta

3.4 Platsens struktur

Lekplatsen bör ha en balans mellan en begriplig helhet och en mängd detaljer att utforska (Harvard, 2006).

Ur barns perspektiv har den omgivande miljön mer eller mindre gigantiska proportioner. Några träd kan till exempel upplevas som en hel skog. En liten skogsbacke blir en spännande vildmark. Även lekplatser kan höra till denna okontrollerbara verklighet (en liten lekplats är stor i små barns ögon), och därför måste det finnas hanterbara och begripliga detaljer. Det behövs små platser där de kan känna sig trygga nog att fortsätta utforska omgivningen (Durnhofer, 1993). Sådana platser är särskilt viktiga för de funktionshindrade barn som har perceptionsstörningar av olika slag och som kan få problem med att koncentrera sig om sinnesintrycken blir för många på en gång. Ett avgränsat rum med färre distraherande faktorer gör det lättare för dem att fokusera på leken (Falk, 2000).

Det bästa är om lekplatsen erbjuder både små och trygga nischer där barn känner igen och förstår sin omgivning och utmaningar. Miljön får inte vara så enkel att den blir banal; det måste alltid finnas något mer att upptäcka och utforska (Durnhofer, 1993).

Stora lekplatser behöver ha tillgänglighetsanpassade gångvägar som knyter ihop platsens olika delar, även delar som inte

är anpassade för funktionshindrade. Det är viktigt att undvika återvändsgränder i gångsystemet, både därför att det kan vara besvärligt att vända med rullstol och för att det inte är särskilt intressant att gå, springa eller köra längst en väg som inte leder någonstans. Av säkerhetsskäl bör lekplatser belägna i parker ha ett eget gångsystem som är separerade från parkens gång- och cykelvägar (Harvard, 2006).

Inhägnade lekplatser uppskattas ofta av vuxna eftersom ett stängsel av något slag runt platsen hindrar små barn från att smita iväg samtidigt som det stoppar äldre barn från att cykla rakt in bland de små som leker (Norén-Björn, 1977). Hägnader som markerar lekplatsen yttre gräns bör utformas på ett sätt som gör att de inte lockar barn att klättra, stå eller sitta på dem (Rojales del Alamo, 2004).

3.4.1 Dynamiska platser

En stor yta är inte nog för att få barn att röra sig: för att de ska vilja springa krävs att det finns något att springa mot. Miljön måste uppfattas som spännande. Fredrika Mårtensson hävdar att i barns ögon är den viktigaste egenskapen hos en utemiljö att den är dynamisk, det vill säga platsens delar måste hållas ihop av någon slags kitt. Om de rätta förutsättningarna finns bildas något som Mårtensson kallar ett "leklandskap", istället

för en "miljö" med olika isolerade funktioner. Ett sådant leklandskap inspirerar till rörelse, eftersom barnen lockas att förflytta sig mellan olika platser (Lenninger och Olsson, 2006). En lekplats som enligt Mårtensson betecknas som dynamisk har alltså en extra dimension i och med att den övergripande strukturen kan adderas till platsens olika lekupplevelser.

Höjdskillnader uppmuntrar barn att utforska omgivningen (Rojales del Alamo, 2004). Det hjälper dem också att sätta sina kroppar i rörelse. Studier har visat att barn som har tillgång till en kuperad utemiljö med god tillgång till vegetation rör sig mer än barn som inte får leka i sådana miljöer (SCAMPER, Stockholms läns landsting 2005). Om man tar hänsyn till och använder sig av en naturligt kuperad terräng kan man förhöja lekplatsens upplevelsevärde och dessutom förenkla designen, eftersom man inte behöver addera lika mycket till en plats som redan har intressanta element. Olika lekzoner kan placeras på olika nivåer, och kullar och sluttningar kan vara roliga att rulla nedför eller för lekar som herre på täppan. Om marken inte har några naturliga höjdskillnader kan man bygga konstgjorda kullar, åsar eller slänter (Rojales del Alamo, 2004).

3.4.2 Storlek och yta

Barn behöver gott om plats för sin lek. För att de ska kunna öva upp sin precision krävs mycket träning på väl tilltagna ytor. Barn tar betydligt större plats rörelsemässigt än vuxna, som har ett kontrollerat och ekonomiserat rörelsemönster. Barn har längre "bromssträckor" och tar vidare svängar runt hörn. Många av de lite äldre barnens regel-lekar kräver stora, öppna ytor men även små barn som lär sig gå har behov av och utmanas av fria ytor, vilka ger möjligheten att gå långt men ändå se och bli sedd av de vuxna (Norén-Björn, 1977).

I sin forskning har Norén-Björn visat att lek-ytans storlek även påverkar hur barn beter sig. På mindre ytor är de mer benägna att leka ensamma, och antalet konflikter ökar. Överfyllda lekplatser ger upphov till spänningar som förstör och hämmar leken, och det kan även skapa fysiska och psykiska hämningar eftersom aktiviteterna ständigt avbryts. Barn på trånga lekplatser isolerar sig ofta sig från kamraterna för att på så vis minska det sociala trycket och de har mer fysisk kontakt med varandra om den sociala tätheten (dvs barn/yta) inte är alltför hög. Hur barnen leker beror mer på lek-ytans storlek än på huruvida de egentligen vill leka ensamma eller tillsammans med andra (Norén-Björn, 1977).

Dynamiskt landskap på lekplats i Hammarby Sjöstad, Stockholm

Gungdjur placerade i grupp, Hav & Fiskelekplatsen i Malmö

3.4.3 Möblera lekplatsen

Lekplatsens utformning kan ge människor upplevelser av andra dimensioner än vad lekredskap kan erbjuda. En väl utformad helhetsmiljö på lekplatsen understödjer och förbättrar de olika lekredskapens eller lekstationernas funktioner. En god miljöutformning kan i många fall ersätta funktioner som man annars förlitar sig på att lekredskap ska stå för.

Redskapen kan placeras och grupperas så att de ökar rumskänslan, och på en lekplats som gränsar till ett naturområde kan redskap som placerats i skogen eller skogsbrynet locka ut barnen i naturen (Norén-Björn 1977).

För att fasta lekredskap ska bli meningsfulla måste de och den omgivande miljön förstärka varandras funktion. En hängbro blir till exempel meningslös om man inte kan använda den för att ta sig över något. Det behöver inte vara ett vattendrag, det går lika bra med en stig, en fördjupning eller ett sandområde. Det är också viktigt att man kan använda bron för att ta sig från en del av lekplatsen till en annan, så att redskapet hjälper till att binda ihop platsens olika delar (Norén-Björn, 1977).

Ofta placeras flera redskap med samma funktion intill varandra. Ibland gör detta att vart och ett av dessa redskap utnyttjas mer sällan än redskap som är ensamma om sin funktion. Om en lekplats har ett enda redskap där man kan klättra högt utnyttjas detta mycket och ofta. Om man har istället har flera stycken klätterställningar i närheten av varandra används de mer sällan. Vissa typer av lekredskap fungerar tvärt om; en gruppvis placering kan förhöja värdet hos de enskilda komponenterna. Exempel på det är lekhus, där en gruppvis placering kan uppmuntra låtsaslekar. Även gunghästar som ställs tillsammans kan inspirera till samlek (Norén-Björn, 1977).

Enligt Norén-Björn (1977) bör man i planeringen av lekplatser fundera på vilka redskap eller lekstationer som ska få de mest centrala placeringarna, och vilka som ska finnas i utkanten. På varje lekplats brukar det utvecklas en samlingspunkt, ibland vid gungorna, ibland i en stor klätterställning, ibland vid en sandlåda. Redskapet som utses till samlingspunkt blir flitigt använt, och därför kan en redskapstyp upplevas som helt oundgänglig på en lekplats medan ett exakt likadant redskap står helt outnyttjat på en annan plats. När man planerar vet man aldrig vilket redskap som barnen kommer att utse till samlingspunkt, men man kan försöka tänka på att placera redskap som rymmer

många barn och där det är lätt att sitta och prata centralt på lekplatsen.

Vissa typer av utrustning fungerar bäst i en ostörd del av lekplatsen där barnen kan leka i lugn och ro. Detta gäller främst kojor, lekhus och sandlådor. När det gäller lekutrustning för de yngsta barnen är möjligheterna för vuxna att sitta i närheten, eller delta i leken viktiga. Om det inte finns plats för vuxna vid redskap avsedda för små barn kommer inte föräldrarna att uppmuntra barnen till att använda dem (Norén-Björn, 1977).

3.5 Flexibilitet och variation

Kultursociologen Benny Schytte tycker att det är viktigt att erbjuda barn varierade lek-miljöer och inte enbart låta sig inspireras av lekredskapstillverkarnas kataloger då man planerar en lekplats (Lenninger och Olsson, 2006). Det verkar med andra ord som att han anser det viktigt att lekplatser har unika karaktärer och inte alla ser likadana ut.

Man bör också sträva efter att skapa variation inom lekplatsens gränser. Barn tröttnar snabbt och vill växla mellan aktiviteter och pröva nya saker. Därför måste lekplatser innehålla olika typer av utrustning och ytor så att det finns utrymme för många olika lekar och aktiviteter (Rojalas del Alamo, 2004). Barn har större procent vatten i musklerna än vuxna och blir därför trötta

*Unika inslag i lekmiljön ger variation.
Sätra, Gävle.*

fortare och måste byta ställning oftare. När barn själva får välja arbetsställning byter de ofta mellan olika sätt att sitta, stå och ligga. För att de ska kunna ekonomisera med sina kroppskrafter är det viktigt att man planerar miljöer med ett varierat underlag där man kan röra sig och vila på olika sätt (Norén-Björn, 1977).

En blandning av flera olika markmaterial, till exempel gräs, grus och asfalt ger en

varierad miljö som inspirerar till lek. Finns det dessutom möjlighet att leka på berg, stenar, skogs- och ängsmark och i lerpölar är det ännu bättre eftersom mark som inte är anlagd är ett viktigt inslag i barnens miljö (Norén-Björn 1977). Även hårdgjorda ytor har ett värde. Där kan man rita med krita, studsa bollar, och använda mönster i ytbeläggningen i magiska regellekar som "inte nudda streck" (Norén-Björn, 1977).

När markmaterialet ändras markerar det tydligt skillnader mellan olika platser samtidigt som gränsen är tillräckligt vag för att barnen lätt ska kunna röra sig mellan olika lekar (Lenninger och Olsson, 2006).

Möjligheten till förändringar är viktig i skapandeprocessen, och ett alltför pedagogiskt och rationellt planläggande av lekplatsen kväver barnens upplevelser (Åström, 2006). Många forskare anser att barn behöver känna att de kan påverka sin miljö för att få en känsla av självständighet och kontroll. Ett sätt att tillfredsställa denna önskan att kunna förändra omgivningen är att tillhandahålla löst material som barnen kan plocka, bygga och möblera med (Mårtensson, 2005, Norén-Björn, 1977 m.fl.). När det finns saker att plocka med och flytta på stannar barn gärna upp i och utforskar dem. Att få plocka och pyssla med händerna samtidigt som man pratar kan göra det lättare att närma sig kamrater och att lösa konflikter (Lenninger och Olsson, 2006).

Eva-Lena Torudd, stadsträdgårdsmästare i Halmstad, har efter en inventering av Halmstads lekplatser upptäckt att barn ofta leker i utkanten av lekplatsen, och att de där gärna samlar ihop lösa material. Tekniska kontoret har därför börjat lägga ut naturmaterial som störor och granruskor som barnen kan bygga och möblera med. Torudd menar att detta

fungerar bäst på lekplatser i naturmiljö, eftersom likande åtgärder på lekplatser som har en prydligare parkkaraktär skulle generera klagomål från vuxna som tycker att det ser skräpigt ut (Lenninger och Olsson, 2006).

Nonfigurativa föremål, till exempel lekskulpturer, ger utrymme för barnens egna tolkningar och fantasier och kan enligt Schytte sägas öka flexibiliteten (Lenninger och Olsson, 2006). Odefinierade ytor uppmuntrar kreativitet och experimenterande och ger utrymme för en mängd aktiviteter (Rojales del Alamo, 2004).

3.6 Blanda åldrar!

De flesta lekplatser är anpassade för en väldigt begränsad åldersgrupp, men barn behöver se och vara tillsammans med barn i andra åldrar.

Äldre barn kan fungera som förebilder. Den äldre kamratens roll kan inte ersättas av en vuxen, men det faktum att det äldre barnet nyss har tagit sig igenom den utveckling som det mindre barnet just står inför ger det stora barnet en särskild glans och auktoritet.

Mötet med yngre barn ger både en möjlighet att få vara vårdande och att få se sig själv som en person i utveckling. Den lyhördhet som utvecklas mellan ett mindre barn och en beundrad, lite äldre kamrat är en betydelsefull del i en socialiseringsprocess.

Att se andra barn ger perspektiv på den egna utvecklingen (Norén-Björn, 1977).

Även om vissa aktiviteter och redskap främst attraherar en viss åldersgrupp bör barnen få möjligheten att vara nära, kunna titta på och träffa barn i andra åldrar (Norén-Björn, 1977).

3.7 Vuxna på lekplatsen

Små barn kan inte ta sig till lekplatsen själva utan är beroende av att vuxna följer dem dit. Om föräldrarna inte trivs eller har tråkigt påverkar det leken negativt, både för att deras attityd påverkar barnen och för att uttråkade vuxna inte orkar stanna på platsen tillräckligt länge för att leken ska hinna komma igång. Om en lekplats ska kunna fungera som en samlingspunkt i ett bostadsområde måste den vara attraktiv för de vuxna, det vill säga den ska vara vacker att se på och det bör finnas gott om sittplatser (Malmö stad, 2006).

Hur stor roll lekplatser spelar som sociala knutpunkter råder det delade meningar om. Malmö stad menar att bra lekplatser ökar kontakterna mellan barn och vuxna (2006) medan Norén-Björn (1977) skriver att lekplatser sällan bidrar till att vuxna lär känna varandra. Hon anser dock att de kan fungera som en samlingspunkt för föräldrar som redan är bekanta med varandra. Kanske är det så att lekplatsen sällan bidrar till att vuxna blir nära vänner, men att den ändå

fyller en viktig funktion för dem eftersom de ger möjligheten att småprata med andra föräldrar och se vilka barnfamiljer som finns i området. Även ytliga relationer med barn och vuxna i närområdet borde kunna bidra till att man känner sig mindre anonym och mer hemma i sitt bostadsområde.

Vuxna försöker ibland styra små barn till att leka med det som finns nära för att de ska slippa gå ifrån sina vuxna vänner och avbryta samtalet. Det är därför bra om lekredskap fungerar så att barnen kan använda dem utan hjälp från en vuxen även i låg ålder. Det uppmuntrar barnens självständighet och frigör föräldrarna från monotona sysselsättningar (Norén-Björn, 1977).

Ett sätt att öka lekplatsens attraktivitet och göra den mer populär som utflyktsmål är att se till att det finns möjlighet att grilla. En grill som är upphöjd 0,5 meter över marken kan användas av både barn och vuxna i rullstol. Det är bra om det finns någon typ av ställning att luta grillspettet emot eftersom en funktionshindrad person kan ha svårt att hålla upp det själv. En grenklyka som stuckits ner i marken fungerar ofta bra (Harvard, 2006).

3.8 Väder

En lekmiljö som erbjuder roliga platser i skuggiga lägen gör att det blir naturligt för barnen att vistas i skuggan (SCAMPER, Stockholms läns landsting, 2005).

Vid sittplatser och olika lekytor bör det finnas möjlighet att välja mellan att vistas i sol eller i skugga (Falk, Grönberg och Johansson, 2000). Det är särskilt viktigt att platser där barn sitter stilla långa stunder, till exempel sandlådor, placeras i skyddade lägen så att barnen inte utsätts för mer sol än nödvändigt. Träd eller buskar kan ge skugga, men man får ta med i beräkningen att ytorna kommer att behöva rensas på nedfallna löv och kvistar då och då. I Halmstad har man med gott resultat provat att plantera träd mitt i sandlådor (Torudd 2007, muntl.).

Jag har sett att man på många förskolegårdar har spänt upp segeelduksstak över sandytorna för att skydda mot stark sommarsol. Det verkar vara en flexibel och praktisk lösning, i och med att taket lätt kan plockas när sommaren är över och det blir kallt i skuggan. Om man tycker att segelduk verkar för ömtåligt för att passa i offentlig miljö kan ett byggt tak fungera lika bra som solskydd. En fördel med ett sådant tak är att det ger mer effektivt skydd mot regn, men å andra sidan får man nackdelen att lekytan hamnar i skugga även på höst och vår då det kan kännas skönare att vistas i solen.

Stillasittande lekar innebär även att barnen lätt blir nedkylda om det blåser kallt. Många rörelsehindrade barn har svårt att själva reglera sin kroppstemperatur, och kan inte själva söka upp soliga eller skuggiga platser utan hjälp eller springa sig varma. En del barn har svårt att uppfatta värme, kyla och smärta vilket gör att de inte kan säga ifrån om de till exempel blir för kalla. För dessa temperaturkänsliga barn är det extra viktigt att utemiljön innehåller vindskyddade platser där man kan leka utan att bli kall, material som snabbt torkar upp efter regn och skydd mot stark sol (Tengvall, 1973). För rörelsehindrade barn, som behöver lång tid på sig för att förflytta sig, är det extra viktigt att det finns tillgång till regnskydd (Falk, Grönberg och Johansson, 2000). En häck eller ett plank kan fungera som vindskydd, och tak över sittplatser skyddar mot regnskurar.

Väder och vind är inte bara ett problem. En lekplats får gärna innehålla både fuktighetsbevarande ytor och vegetation, och snabbt upptorkande markbeläggningar och sittplatser. Variationen ger upplevelser och stimulerar barnens fantasi. Att få uppleva hur platsen förändras med vädret, gräva i våt sand och krypa i fuktiga buskage kan vara spännande och fantasieggande (Tengvall, 1973).

Monica Goras lysande skulpturer 'Jimmys', skapar stämning på Båtsmanstorpets lekplats i Bromma

3.9 Toalett och p-plats

En handikappanpassad toalett i anslutning till lekplatsen är en förutsättning för att många funktionshindrade ska kunna besöka platsen (Harvard, 2006). Det är också en fördel för småbarnsföräldrar om det finns toalett och skötbord till hands.

En annan viktig faktor är förekomsten av parkeringsmöjligheter: för att en verksamhet med handikappade barn skall kunna besöka en lekplats kan tillgången till en parkeringsplats för färdtjänst vara avgörande (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

3.10 Belysning

Under hösten och vintern blir det mörkt tidigt, och för att lekplatsen ska fungera året runt behöver den vara ordentligt upplyst. En bra belysning är både en fråga om att kunna se vad man gör och om upplevd trygghet. En ljus, översiktlig plats är för många mer lockande att vistas på.

Belysning kan också användas för att skapa stämning och rumslighet, och belysning av objekt eller landmärken som syns tydligt på dagen gör det lättare att orientera sig även under kvällstid (Harvard, 2006).

För synskadade är det väldigt viktigt att platsen är upplyst på rätt sätt. Armaturer ska vara nedåtriktade och bländfria, och bör placeras på samma sida om gångvägar för att öka orienterbarheten (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

3.11 Aktiviteter och redskap

Vad vill barn göra på lekplatsen, och hur skapar man förutsättningar för detta? Här följer en sammanställning av några viktiga aktiviteter, hur man kan gynna och skapa rum för dem, samt hur man underlättar för funktionshindrade barn och vuxna att delta i leken.

3.11.1 Klättra

Genom att klättra utvecklar barn sin kroppskontroll, balans och koordination mellan armar och ben. Att klättra faller sig naturligt för barn och bör uppmuntras på lekplatser (Rojales del Alamo 2004). I klätterlekar söker barnen spänning och testar både sin fysiska förmåga och sitt mod (Lenninger och Olsson, 2006).

Klätterredskap är en omfattande produktkategori i lekredskapstillverkarnas kataloger, och jag ser flera fördelar med att använda prefabricerade klätterställningar: De är anpassade till säkerhetsstandarden, finns i olika svårighetsgrader och ofta är höga vilket ger spänning och utmaningar. Man kan också välja modeller som har partier anpassade till rörelsehindrade barn, till exempel plattformar där man kan ta sig upp med rullstol eller klätternät som barn med starka armar kan dra sig upp i.

Självklart går det bra att bygga egna klätterställningar, bara man bara ser till att

konstruktionen följer svensk standard. Det är inte så krångligt som det låter, utan handlar främst om att se till att redskapet inte har några hål eller springor där man kan fastna med huvud, fingrar eller kläder, samt att redskapet är stadigt förankrat i marken. Under klätterställningen ska det finnas ett tillräckligt mjukt markmaterial så att man inte faller för hårt. Hur tjockt underlaget behöver vara beror på hur hög konstruktionen är (Henriksson, 2001).

Man måste inte använda klätterställningar på lekplatsen. Norén-Björn hävdar att små barn oftast tycker oftast att det är roligare att klättra på naturmaterial som stubbar och stenar än i traditionella låga klätterställningar. Det är alltså ingen större idé att köpa in klätterredskap till de yngsta (Norén-Björn, 1977). Större barn tycker också om att klättra på naturmaterial, men kräver större utmaningar. Barn i äldre förskoleåldern och yngre skolåldern brukar tycka mycket om klätterträd och stora stenblock (Norén-Björn, 1977). Stockar och stenblock går att placera ut på lekplatsen, men att plantera nya klätterträd är svårt eftersom det helt enkelt tar för lång tid för ett träd att växa sig tillräckligt stort.

En viktig del i klätterupplevelsen är att komma högt upp och se världen ur ett nytt perspektiv. Höga klätterställningar ger den upplevelsen, men det är inte alla barn som

Annorlunda klätterredskap på Spinallekplatsen i Malmö

kan ta sig upp i dem. Naturliga höjdskillnader eller anlagda kullar kan användas för att ge rörelsehindrade barn möjligheten att komma upp på hög höjd.

Läskig drake med rutschkana i magen på Fastebolskolans skolgård i Järfälla

Nonfigurativ betongskulptur, Betonglekplatsen i Malmö

3.11.1.1 Lekskulpturer

Ett alternativ till traditionella klätterställningar är lekskulpturer, en konstform som växte fram under den senare delen av 1900-talet. Exempel på konstnärer som arbetat med lekskulpturer är Egon Möller-Nielsen, Sixten Haage, Berto Marklund och Sven Lundqvist (Åström, 2006). Utöver den estetiska upplevelsen som en skulptur ger fungerar den ofta som ett landmärke, det vill säga den kan hjälpa till att ge en plats en identitet och gör det lättare för människor att orientera sig. Skulpturer kan också sätta fart på barnens fantasi och bli en utgångspunkt för lek. En låg skulptur är ofta lättare att klättra och klänga på för de minsta och för funktionshindrade (Harvard 2006).

En lekskulptur bör inspirera till fantasi- och dramalekar, och bör vara stor nog för att ge plats åt flera barn samtidigt. Den ska vara åtkomligt placerad och gärna locka olika åldersgrupper. Eftersom barns lek sliter på material krävs att lekskulpturer har stor hållbarhet (Nilsson, 2007).

Barns sätt att uppleva konst ska inte ses som annorlunda eller mindre värd än vuxnas visuella konstupplevelser. Barn utvecklar tidigt rumskänsla och bildsyn, och kan ofta snabbt uppfatta sammanhang. Det är därför viktigt att lekredskap i allmänhet har skulpturala kvaliteter (Åström 2006).

3.11.2 Vila och dra sig undan

Lekplatsen behöver lugna ytor där barn och vuxna kan vila. På större lekplatser är det en bra idé att ha flera sådana rastzoner utspridda över ytan. Rastplatserna ska inte placeras i lekplatsens utkant, utan nära aktivitetszoner där olika åldergrupper möts. På så sätt uppmuntras barn att socialisera med andra även då de vilar. Som rastplats räcker det med ett par bänkar med utrymme för rullstol bredvid, där man är skyddad från regn och vind (Rojales del Alamo, 2004).

Även i leken behöver barn ibland varva ner. Lekhus och kojor ger dem möjlighet att dra sig undan från vildare lekar, ensamma eller i små grupper. De ger också utrymme till fantasilekar av olika slag, och kan fungera som allt ifrån hus och affärer till båtar och rymdskepp. Den lugna vrån behöver inte se ut som ett hus för att bli en plats för lugna lekar. Barnens fantasi är stor och de flesta undanskymda hörnr kan användas på samma sätt som lekhus. Barn kryper gärna in i buskage (Månsson, 2005) där de skapar sina egna kojor och boningar. Täta buskar ger mer skyddade grottor, glesare gör det lättare att kika ut och se vad kompisarna sysslar med. En kombination av olika arter kan ge mängder av olika sorters platser. Salixkojor kan formas precis som man själv vill: en liten by av salixhus, en enda stor koja, eller ett helt komplex av tunnlar och grottor.

Koja av platsgjuten betong på Djungellekplatsen i Malmö

Lekhus placeras gärna i grupp eftersom det uppmuntrar barn att leka tillsammans. En sådan gruppering behöver inte bestå av likadana kojor eller lekhus, man kan kombinera lekstugor, salixkojor, buskage och stenblock för att få en mer varierad miljö (Norén-Björn, 1977).

För att rullstolsburna barn ska kunna använda lekhus måste dörröppningarna vara minst 90 cm breda och husen får inte

ha trappor eller trösklar. Eldrivna rullstolar är breda och kräver en fri yta på minst 2,5 meter inuti husen. För att underlätta för användare av denna rullstolstyp kan man göra dörrarna bredare än 90 cm, eller ge husen två utgångar så att man inte behöver snurra runt för att komma ut (Harvard, 2006).

*Hinderbana i trä tränar balansen,
Sundbyøsters plads i Köpenhamn*

3.11.3 Balansera

Balansbommar är ofta ganska onödiga eftersom de är för låsta i svårighetsgrad för att vara roliga i längden. Det är också en viktig del i balanslekarna att själv hitta ett ställe som är lagom svårt och samtidigt roligt att ta sig an (Norén-Björn, 1977).

Jag föreslår att man i planeringen av lekplatser försöker använda markbyggnadsdetaljer som murar, staket och linjer i markmaterialet på ett sätt som gör att de kan fungera för klätter- och balansövningar. På

så sätt kan barnen få en känsla av att själva upptäcka och utforska vad som kan användas som lekredskap.

För många funktionshindrade barn som har svårt att gå är det viktigt att få möjlighet att träna balansen. Eftersom de har olika problem och förutsättningar behövs flera olika svårighetsgrader, men till exempel varierande markmaterial och räcken att hålla sig i kan vara bra träning för många.

3.11.4 Pirr i magen

Känslan av balans- och jämvikt (det kinetiska sinnet) byggs upp genom träning av sinnen och muskelinformation. Detta är viktigt för alla barn. Därför är det bra om lekplatsen innehåller redskap som ger rörelse, till exempel gungor, rutschkanor och karuseller (Harvard, 2006).

3.11.4.1 Rutscha

Rutschkanor lockar till lek och experiment med fart, friktion, tyngdlag, ljud, höjdupplevelse och perspektivförskjutning. Barnen testar olika sätt att ta sig nedför och uppför kanan och provar att släppa ner föremål med olika tyngd och friktion. Förutom att rutschlekarna är roliga gynnar de den motoriska utvecklingen och tränar förmågan att samordna inre och yttre sinnesintryck (Durnhofer, 1993). Om rutschen placeras i naturmark får barnen tillgång till kottar, pinnar, sten, grus och annat löst material i sin lek (Norén-Björn, 1977).

Smala rutschkanor med steg används inte så ofta nuförtiden. De är för svåra att ta sig upp i för små barn och ger för lite spänning för dem som är stora nog att klara stegen. Släntförankrade rutscher är lättare att ta sig upp till. I rutschkanor med steg åker barn för det mesta ensamma medan de i såväl breda som smala släntförankrade ofta åker två eller flera ihop och har en intensiv samlek. För de

Släntförankrad tubrutschkana Örebro stadspark

minsta barnen är den smala förankrade rutschen att föredra. I en sådan får barnet stöd av kanterna och kan själv reglera farten. Från ca 3-12 år föredrar de flesta barn en bredare version (Norén-Björn, 1977).

Trappor som leder upp till släntrutschkanor kan gärna kompletteras med en ledstångsförsedd ramp med ett klätterrep att dra sig upp i. Många rörelsehindrade klarar att hasa, gå eller krypa uppför en sådan ramp (Falk, Grönberg och Johansson, 2000). Med tanke på att vissa behöver använda rullstol

hela vägen fram till rutschkanan bör trappor och branta ramper kombineras med en gångväg med lämplig lutning som leder upp till starten.

Trappor och ramper kombineras med fördel av något slags förstärkning av slänten, till exempel slipers, som gör det lätt att ta sig upp även bredvid trappan. Ett annat sätt är att bygga en "steg" genom att bulta ihop begagnade bildäck och förankra den i marken. Detta kan hjälpa vissa funktionshindrade barn att klättra uppför en lite brantare slänt samtidigt som det är ett roligt

lekredskap. Man kan också bygga specialanpassade fasta konstruktioner, till exempel av trækubb (Harvard, 2006).

Alternativa vägar upp underlättar för små barn, och för barn med funktionshinder som kan behöva mer tid på sig än de som är stora och snabba. En bredare väg upp ger också utrymme att ångra sig halvvägs och gå ner igen utan att vara i vägen för andra. Även när man använder kombinerade klätterställningar och rutschkanor är det bra att tänka på att det bör finnas flera vägar upp till startpunkten så att det finns plats för barn som klättrar olika snabbt (Harvard, 2006)

Rutschkanor ska inte vändas mot söder eftersom de kan bli mycket varma på sommaren. De små barnens rutschkana bör placeras invid en plats som är trevlig för vuxna så att föräldrarna inte tröttnar på leken för snabbt. När man väljer plats för släntrutschkanor bör man fundera på var barnen åker pulka och skidor på vintern så att kanan inte hindrar några snölekar (Norén-Björn, 1977).

Rutschupplevelsen är svår att skapa med andra medel än just rutschkanor, men kan vintertid ersättas av pulkaåkning. Att rulla nerför en backe är en annan aktivitet som ger pirr i magen utan att man behöver använda några lekredskap.

3.11.4.2 Gunga

Gung- och snurrörelser är viktiga för barn eftersom de stimulerar hjärnans utveckling och ger både spänning och trygghet på samma gång (Durnhofer, 1993). Gungor används av barn i alla åldrar, men på olika sätt. För de mindre barnen ger gungandet en lustbetonad trygghetsupplevelse, barnet nynnar och njuter av den rytmiska rörelsen. Från ca 3 år blir gungandet mer en utmaning till att kunna ge fart själv, ge andra fart, snurra upp sig själv och andra och hoppa längd från gungan. Redan vid ungefär fem års ålder börjar emellertid den sociala funktionen bli allt viktigare. För barn i skolåldern är gungorna nästan enbart ett ställe att träffas på, och en plats där man sitter och pratar. Däckgungor tycks inbjuda mer till gemensam lek än raka gungor av trä eller plast (Norén-Björn, 1977)

För barn som inte kan röra sig så mycket själva är gungor ett bra träningsredskap. Vissa funktionshindrade barn behöver extra stöd för att sitta stadigt i gungan, och en del behöver dessutom spännas fast för att inte falla av. Det finns en del specialgungor på marknaden, men dessa passar såklart inte alla. Ett par fria öglor i gungställningen ger möjlighet att ta med sig en egen specialgunga till lekplatsen och gunga tillsammans med andra barn. Vissa synskadade är känsliga för bländning, så om man monterar gungor med

ryggstöd är det bra om de vänds åt olika håll så att man kan undvika att få solen i ögonen (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

Många utvecklingsstörda leker längre upp i åldrarna, och det är därför en fördel om det finns lite större gungor där en vuxen kan få plats, och gungor som kan regleras i höjd (Harvard, 2006). Rymligare gungor gör också att vissa barn som inte kan sitta själva kan gunga i en vuxens knä.

Nuförtiden erbjuder nästan alla lekredskapstillverkare en typ av stor, skålformad gunga (bland annat kallad Kompisgunga och Fågelbogunga). I en sådan kan man gunga många tillsammans, den passar för olika åldrar och kroppsstorlekar och även för många funktionshindrade eftersom man kan ligga ner i den.

Som fallunderlag vid gungor används oftast strid sand, men för många rörelsehindrade är det lättare att ta sig fram över gummimattor. Man bör inte lägga sand- och gummiytor intill varandra eftersom sanden sprids ut över gummiytan och på sikt gör den hård (Haubo, 2008 muntl.). I litteraturen har jag hittat rådet att använda en förankrad trätrall som en bro över sanden för att underlätta för rullstolsburna och rollatoranvändare (Grönvall, Falk och Johansson, 2000), men det är ingen bra lösning eftersom det inte är förenligt med säkerhetsstandarden.

3.11.5 Påverka sin omgivning

Barn vill gärna känna att de kan påverka och förändra sin omgivning (se kap. 3.5). Ett vanligt sätt att tillfredställa denna önskan är att anlägga ytor med baksand.

Redan mycket små barn kan ha glädje av sand. De smakar och känner på den. Öser i och tömmer ur sin hink. Bygger sandkakor och tar sönder dem igen. De yngsta barnens behöver ofta vuxna som introducerar lekar och medlar i konflikter (Norén-Björn 1977) och det behövs därför bänkar eller liknande för medföljande vuxna intill sandytorna (Rojales del Alamo 2004).

Med barnets ökade ålder och förmåga ökar också variationsvidden i sandlådeleken. Det blir allt vanligare att barnen leker tillsammans. Större barn, från ca 5 år, bygger gärna upp hela landskap, långa sammanlänkade tunnlar eller samhällssystem och gräver djupa gropar (Norén-Björn 1977).

En sandlåda behöver inte vara rektangulär. Den kan ha många vinklar och vrår, eller varför inte en organisk form? Sandytan kan med fördel formas efter terrängen, till exempel smyga tätt intill en berghäll.

Eftersom barn i olika åldrar utnyttjar sandlådan på olika sätt är det en fördel om det finns tillgång till flera olika sandytor inom ett område. Om man väljer att endast ha en sandlåda bör man se till att den är till-

Lek i sand tilltalar alla åldrar

räckligt stor för att ge utrymme för många parallella lekar. En yta med många vinklar och hörn underlättar, eftersom det ger möjlighet för många barn att hitta en egen vrå som känns avskild samtidigt (Norén-Björn 1977).

3.12 Diskussion: För eller emot lekredskap

1975 kom rapporten *Barnen och betongen* som behandlar barnens utemiljö i Malmö-förorten Rosengård. Rapporten visade att barnen inte använde den utrustning som fanns på lekplatserna, undantaget sandlådor och gungor. Det saknades flexibla redskap och material att manipulera med. "Standardlösningar" avfärdades och det efterlystes en mer medveten design av lekplatser som även tilltalar större barn, med nivåskillnader och platser där barn kan vistas bland växter och där det finns saker att upptäcka. Rapporten visade även på brister i växtval i lekmiljöer (Mårtensson, 2004).

Lekplatser uppbyggda av prefabricerade lekredskap kritiserats än idag av många för att vara fantasilösa och tråkiga. Jag tror att en anledning till sådan kritik är att allt för många lekplatser innehåller samma typ av lekredskap. När barn och vuxna känner igen alla lekredskap även på lekplatser som de aldrig tidigare har besökt förlorar man ett spänningsmoment och platsen kan kännas tråkig. En annan anledning till att människor avfärdar prefabricerade lekredskap som fantasilösa kan vara att de upplever det som att barn snabbt tröttnar på redskapen, som ju trots allt är "färdiga", med en utmaning som kan ses som förutbestämd. Denna åsikt har framförts av bland annat Nilsson (2007).

Min åsikt är att lekredskap är en värdefull tillgång i en lekmiljö. En hög klätterställning ger spänning, utsikt och möjlighet att testa sin egen förmåga. En gunga ger en unik känsla av tyngdlöshet. Detta är upplevelser som är svåra att få fram helt utan prefabricerade redskap.

Nuförtiden erbjuder lekredskapstillverkarna ett brett och varierat sortiment där det finns många typer av utrustning att välja på inom varje redskapskategori. Många tillverkare specialiserar sig dessutom på innovativ och kreativ lekutrustning, ofta inriktad på interaktivitet. Ljudskapande element är till exempel ofta en del av modernare lekplatser (Rojales del Alamo, 2004). Som beställare kan man ofta påverka prefabricerade redskaps utseende och funktion: de kan sättas ihop i olika kombinationer och man kan få dem målade i de färger man önskar.

Lekredskap behöver inte ställas upp i rader på platt mark, utan kan placeras på olika fantasifulla sätt. I Malmö kommun, där man har satsat stort på att bygga temalekplatser, ser man lekredskap som ett komplement till en bra och sammansatt miljö (Malmö stad, 2006). Man behöver alltså inte basera hela lekupplevelsen på redskap, utan kan se dem som föremål som kan förhöja upplevelsen av platsens vegetation, topografi, tema etc. Användandet av traditionella prefabricerade

lekredskap utesluter inte möjligheten att på samma lekplats planera in leksnår, skulpturer, löst material och platsbyggda, unika redskap.

Man hör ofta kritik mot lekredskap som föreställer specifika saker som bilar, båtar, tåg etc, eftersom utformningen tros begränsa barns fantasi och redskapets användningsområde. Jag tror dock att risken för att barnen ska tröttna ofta överdrivs. Fasta redskap som tydligt föreställer något kan ge stimulans till att starta upp en låtsaslek, och när barnen sedan tröttnar på leken förvandlas redskapet till något helt annat än vad det egentligen föreställer. En bil kan bli ett rymdskepp, en båt en hästkärra och så vidare. För barnen verkar formen inte vara särskilt begränsande. Därmed inte sagt att ett nonfigurativt föremål skulle vara sämre på något sätt: där är det ju fritt för tolkning redan från början.

Eftersom de flesta lekplatser idag är utformade på ett traditionellt sätt, med redskap som gungor, sandlåda och klätterställning, har också denna typ av möblering kommit att definiera *lekplats* för många människor. Ser man en sådan plats råder inga tvivel om vad den är till för. Fredrika Mårtensson anser att det är viktigt att värna om lekredskapen just på grund av att de är en tydlig markör för att barn får ta plats i det offentliga rummet (Lenninger och Olsson, 2006).

Prefabricerade lekredskap är utformade så att de uppfyller säkerhetsstandardens krav, och de kommer med noggranna instruktioner för hur nära andra redskap och föremål de får placeras. Med andra ord, de gör det enkelt att utforma en säker lekplats. Som jag har nämnt tidigare gynnas lekar av att vuxna känner sig trygga med att släppa barnen fria och ge dem utrymme till självständig lek (se kap. 3.1.1). Färdiga lekredskap kan för många signalera säkerhet och ordning, och förekomsten av dessa på lekplatsen kan kanske övertyga oroliga vuxna om att även de specialkonstruerade redskapen och inslagen av natur är genomtänkta och ofarliga lekmiljöer.

3.13 Natur

Nationalencyklopedin definierar begreppet *natur* som ”den del av den omgivande verkligheten som inte är skapad av människan med tonvikt på den synliga delen: växter, mineraler etc., ibl. äv. djur” (www.ne.se). Natur är alltså de utemiljöer som inte är planerade, byggda eller planterade av människor.

Naturmaterial har i detta arbete fått betydelsen material som kan hämtas från naturen och utan någon ansvärad bearbetning användas i byggda miljöer. Exempel på naturmaterial är stenar, trädstammar, stubbar, men i en vidare bemärkelse kan även fabricerade bänkar, bord och lekredskap i trä räknas in.

Med begreppet *naturkaraktär* menar jag illusionen av natur, det vill säga miljöer och konstruktioner som efterliknar en verklig natur. Naturkaraktär kan alltså vara ett sätt att beskriva en byggd miljö. En plantering som anlagts med avsikt att se ut som en naturlig del av landskapet kan sägas ha naturkaraktär, och det samma kan sägas om bänkar och lekutrustning som genom sitt material och sin konstruktion passar väl in i en naturlig eller naturlig miljö. Exempel på detta är bänkar gjorda av stockar, klätterställningar sammanfogade av trädstammar etc.

3.13.1 Leka i naturmark

Historiska studier visar att man länge sett staden som ett hot mot barn, medan landsbygden kopplas ihop med en idealisk barndom. Tanken om att barn och natur hör ihop återfinns även i studier av hur nutida föräldrar talar om sina barn. I en studie från 2001 framställer Gisela Eckerts till exempel hur föräldrarna ställs inför dilemmat att å ena sida vilja att barnen ska uppleva en fri natur men samtidigt vilja skydda dem från faror (Nilheim, 1999). Dock har det visat sig att när barn leker i naturmark uppfattar de signaler om fara och säkerhet bättre än i konstruerade miljöer. De ständiga förändringarna och skiftningarna fångar barnens uppmärksamhet och gör dem vaksamma (Durnhofer, 1993). När barn klättrar i träd är de mer uppmärksamma, försiktiga och känner sig fram på ett annat sätt än när de klättrar i klätterställningar som de förut-sätter ska hålla för deras tyngd (Lenninger och Olsson, 2006).

Naturmark anses vara värdefull som lekmiljö eftersom den går att förändra och påverka. Pinnar kan flyttas, grenar böjas och blad plockas. En formbar miljö ger även de små barnen en känsla av att kunna påverka omgivningen, och för dem kan möjligheten att flytta ett löv från en plats till en annan räcka. Större barn sätter gärna spår i miljön genom kojbyggen (Durnhofer (1993).

Många barn fascineras av naturens förlopp, och man ser ofta att till exempel snösmältning inspirerar till lek (Lenninger och Olsson 2006). Naturen sägs göra barns fantasi livligare (Mårtensson, 2005) och inspirera dem till till nya lekar på ett annat sätt än när de leker i miljöer vars utseende har formats av vuxna (Durnhofer 1993). Många barn tycker om att leka i och runt buskar och snår, och det uppstår ofta lekar med många deltagande barn runt stora buskage. Sådana platser ger utrymme för både snabba springlekar och lugna kojbyggen, och olika typer av lekar kan pågå sida vid sida (Lenninger och Olsson, 2006).

Barn som leker i kuperad terräng där det finns växter rör sig mer, och är mindre utsatta för skadlig solstrålning än barn som leker på platt mark utan växter (SCAMPER, Stockholms läns landsting, 2005).

Ibland framhålls åsikten att barn som själva får välja helst leker i naturmark (bl a Durnhofer, 1993). Gör de verkligen det? Idag är långt ifrån alla barn i Sverige bekanta med naturen. Enligt Ulla Berglund uppskattar barn natur, men många tycker också att det kan vara skrämmande. De är till exempel rädda för fåstingar, mörker och områden som uppfattas som tillhåll för alkoholister och narkomaner (Lenninger och Olsson, 2006).

3.13.2 Växter i lekmiljö

Det finns många fördelar med att använda växter i planerandet av lekplatser. Först och främst finns samma estetiska aspekt som i alla offentliga miljöer: växter kan ge många olika visuella intryck och framkalla olika stämningar och känslor. Växtlighet ger platser karaktär och kan ta många uttryck, alltifrån rumsbildande häckar till prydliga blomsterrabatter och ståtliga solitärträd.

Växter förbättrar luftkvaliteten och kan fungera som barriärer som fångar upp damm, partiklar från trafikmiljöer och allergiframkallande pollen från andra växter (Harvard, 2006). De kan också användas för att minska trafikbuller och som skydd mot sol, regn och vind.

Växter skapar habitat för fåglar och andra djur, och det är därför önskvärt att befintlig natur och växtlighet sparas vid nyprojektering (Rojales del Alamo, 2004).

Utöver dessa allmänna skäl som kan användas för att förespråka växter i det offentliga rummet finns ytterligare argument för att anlägga just gröna lekplatser.

Flera forskare, bland annat Eva Norén-Björn (1977), har visat att barn tycker om när det finns löst material att plocka med på lekplatsen. Det finns ett stort urval växter som får intressanta blad, bär och frön som kan plockas, samlas och inspirera till nya lekar.

Växtlighet kan också ha pedagogiska funktioner, till exempel kan fruktträd ge barn förståelse för årstidernas växlingar (Rojales del Alamo, 2004).

Etablerade växter och naturmarker är en stor tillgång och bör bevaras i nyanläggningar, både för att de redan är uppväxta, vilket gör dem både stora och robusta, och för att de ger en känsla av "äkta" natur. Sparad naturmark kan dessutom tydliggöra att man har tagit hänsyn till naturen och miljön i planeringen (Rojales del Alamo, 2004). Eftersom barn är små och har ett annat perspektiv på världen än vuxna behövs det inte särskilt stora områden av natur. För små barn kan även en liten skogsbacke kännas som en stor, spännande vildmark.

Kommer inte växterna på lekplatsen att skadas av barnens lekar? Jo, förmodligen. Flera forskare, bland annat Maria Kylin (2005), pekar på att barn gärna leker och bygger kojor i buskage, men om man väljer arter som återhämtar sig snabbt gör det inte så mycket att de bryter kvistar och trampar bland växterna (Rojales del Alamo, 2004). För att minimera risken att plantorna skadas då de är nyplanterade bör man tänka på att välja växter som är hårdiga i växtzonen, snabbt etablerar sig på platsen, och att gärna köpa in större och därmed mer tåliga exemplar.

Buskar blir ofta populära platser i lekmiljöer, här invid en lekplats i Örebro stadspark

Det är viktigt att redan i planeringsskedet tänka på hur platsen kommer att skötas i framtiden. På en plats som man vet kommer att få en extensiv skötsel bör man inte plantera skötselkrävande arter eftersom det bara kommer att leda till att miljön ser skräpig och ovårdad ut. Om man vet att ekonomin inte kommer att ge utrymme för en intensiv skötsel finns det många exempel på växter som blir vackra och funktionella utan att behöva någon omfattande omvårdnad (Rojales del Alamo 2004).

Växter behöver inte vara roliga att leka i eller med för att passa in på en lekplats. De kan också användas som barriärer som hindrar barnen att röra sig på oönskade platser. En taggig häck kan till exempel skärma av mot en trafikerad väg och minska risken för att barn springer ut i gatan.

3.13.2.1 Problem med växter

När man får problem med växter i lek-miljöer beror det ofta på att man har valt fel växt till fel plats. Växter som är känsliga för slitage klarar sig inte länge där barn leker, och kommer ge platsen ett slitet utseende. En växt som inte är hårdig i den växtzon den planterats, eller som inte är anpassad till de rådande markförhållandena kommer inte att kunna etablera sig på ett bra sätt. Växter som sköts felaktigt, till exempel beskärs fel, eller

till och med inte beskärs alls kan också ge problem och ett ovårdat och fult utseende.

Ungefär 50% av svenska skolbarn har någon form av allergi. Med så många allergiska barn i samhället bör man tänka på vilka växter man placerar invid lekplatser för att undvika allergiska reaktioner. Vanliga allergiframkallande växter är hassel, al, asp, björk, alm, säl, ek, vide, gråbo och gräs. Man bör dessutom undvika starkt doftande växter, särskilt i skyddade lägen och vid entréer och andra platser som är svåra att undvika (Harvard, 2006).

Gräset vid lekplatser bör inte klippas under tider då barn leker där. Eftersom fukt binder pollen är det bäst att klippa på morgonen eller kvällen, och göra det så ofta att gräset inte hinner komma i blom. Vissa grässorter ger mindre pollen än andra. Ett bra val är de slitstarka, tuvbildande gräs som sprider sig med utlöpare (Harvard, 2006).

Blomsterängar alstrar mycket pollen. Det bör vara 50-100 meter mellan lekplatser och platser där man låter gräset växa och blomma. Vill man ha ängsväxter och högt gräs närmare än så kan man plantera buskar som skärmar av och fångar upp en del pollen (Harvard, 2006).

I döda och döende växtdelar och jord finns luftburna mögelsvampar, och därför bör man undvika att använda bark som täckmaterial för planteringar i slutna och vind-

skyddade rum (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

Harvard (2006) anser att riskerna med giftiga växter ofta överdrivs i media och i skrifter (svampar ej medräknat). Hittills har inget barn avlidit till följd av växtförgiftning i Sverige, och barn som har ätit mindre mängder av en giftig växt brukar sällan behöva medicinsk behandling. Vissa giftiga växter brukar dock vara mer lockande än andra att smaka på och bör därför inte planteras nära lekplatser. Dit hör växter med bär och ärtskidor, till exempel gullregn och liguster. Barn med funktionsnedsättningar kan ha mindre urskilningsförmåga än andra när det gäller att smaka på olika saker, och därför bör man tänka speciellt på dem när man väljer växter (Harvard, 2006). Harvard rekommenderar att man undviker brakved, benved, bruna bönor, rosenbönor, fläder, färgginst, glanshägg, gullregn, idegran, järnek, liguster, lupin, murgröna, olvon, opiumvallmo, ricin, snöbär, sävenbom, tibast, tidlösa, try, trädgårdsprakttry och änglatrumpet (Harvard, 2006).

3.13.3 Årstidsväxlingar

Att uppleva årstidsväxlingar hjälper barn att utveckla en förståelse för tid. Förändringarna och det som är konstant bildar ett slags fasta punkter i barnets tänkande som så småningom ger ett tidsbegrepp. Samma träd ser olika ut beroende på årstid, och att förstå detta är en komplicerad tankeprocess som kräver förmåga att följa och gå tillbaka i en tankekedja och sätta olika komponenter i relation till varandra. Denna förmåga utvecklas under barndomen och ligger till grund för ett logiskt tänkande (Norén-Björn, 1977).

Det finns många sätt att understryka årstidernas växlingar och karaktärer. På våren är det trevligt när vårlökar i rabatter, buskage och gräsmattor ger en tidig blomning. Snösmältningen är en perfekt tid för kanalbyggen och vattenlekar, och man kan skapa förutsättningar för sådana lekar genom att låta vissa ytor på lekplatsen ha lite sämre avrinning.

För att få ut det mesta av sommarens blomning bör man välja växter som blommar vid olika tidpunkter och på så sätt förlänga växtsäsongen. Det kan också vara roligt med bär att smaka på, till exempel vinbär eller smultron. Varma sommarkvarar är det härligt att ha en dusch eller lekvänlig fontän på eller nära lekplatsen. Jag tror att möjligheten till vattenlek kan locka barnfamiljer som av olika skäl inte kan ta sig till en badplats att välja lekplatsen som utflyktsmål.

På hösten får många växter vackra höstfärger som fångar intresset både hos barn och vuxna, och vissa får dessutom bär och frön som barn gärna samlar och leker med.

En lekplats ska fungera även på vintern. Det är därför viktigt att se till att man plogar vägar ordentligt så att platsen blir framkomlig även med barnvagn och rullstol. Snöhögar som lämnas kvar på lämpliga platser blir roliga att leka i, och det får gärna finnas en pulkabacke i närheten. Pulkabackar ska inte vara vända mot söder eftersom det leder till snabbare snösmältning. För att underlätta för funktionshindrade barn kan man bygga upp små vallar i backen, antingen permanenta av jord eller av snö, som styr pulkan och ger ökad kontroll (Harvard, 2006).

3.13.4 Stockar och stenar

Norén-Björn menar att stenar har en variation i struktur och form som inget fabrikerat redskap. Ett stort stenblock går både att klättra på och ger barnen möjlighet att utforska stenens struktur och hålligheter, temperatur under olika förhållanden, dess färg med mera (Norén-Björn, 1977).

Stockar och stubbar kan användas både som sittplatser och som balans- och klätterredskap. Träföremål håller inte lika länge som prefabricerade lekredskap, ungefär 10 år mot 20-25 år, men är å andra sidan lätt och billigt att byta ut (Lenninger, 2006).

3.13.5 Vatten

*Stenar att klättra och sitta på,
Ekologilekplatsen i Malmö*

En vattenpöl kan inspirera til lek

Många barn uppskattar att få möjlighet att leka i och med vatten (Rojales del Alamo, 2004).

Om det finns naturligt vatten där en lekplats ska anläggas, till exempel en bäck, damm eller källa, bör det bevaras eftersom det ofta är en viktig del i ekosystemet. Denna typ av områden kan också ha pedagogiska funktioner och uppmuntra barn att utforska naturen (Rojales del Alamo, 2004). Natur-

liga vattenflöden och ansamlingar har också ett skönhetsvärde som kan tas tillvara.

Att få in nytt vatten på lekplatsen behöver inte vara särskilt svårt. Det går att anlägga dammar och bäckar med både tillfört vatten och som en del i ett system för omhändertagande av dagvatten. Det finns också vattenkranar och rännor speciellt avsedda för lek hos de största lekredskapstillverkarna.

Sådana vattenkranar placeras med fördel nära baksandsytor eftersom sandlek blir extra rolig om det finns tillgång till vatten. För barn med motoriska handikapp är det dessutom ofta lättare att forma våt sand än torr (Falk, Grönberg och Johansson, 2000). Vattenkranar bör vara upphöjda till ca 50 cm över marken så att även barn i rullstol kan nå dem (Harvard, 2006).

Andra alternativ kan vara att ställa ut duschar, gjuta egna vattenrännor i betong eller att ta tillvara regnvattnet. Ett sätt att utnyttja regnet är att göra avrinningen mindre perfekt i någon hörna. Ser man sedan till att samma hörna är täckt av sand eller grus blir det ett perfekt ställe att gräva kanaler och diken regniga dagar och i samband med snösmältningen (Norén-Björn 1977).

Det går också att göra asfalten eller gummimattan knölig, gropig och med små kullar där vatten kan samlas eller rinna. Stenar och lekskulpturer kan innehålla hål och gropar där vattnet blir kvar och kan nås även av barn i rullstol.

3.13.6 Diskussion: naturlek

Jag håller med om att naturen är en värdefull lekmiljö eftersom den är i ständig förändring och erbjuder mycket att utforska och upptäcka. Att uppskatta vistelse i naturmark räknas ofta som en del av det svenska kulturarvet (Lenninger och Olsson, 2006), och framhålls kanske därför lite extra när man tänker på utevistelse. Barn förknippas av tradition med natur, kanske för att naturens vildhet och frihet för många känns som en spegling av barns fantasifulla och fria sätt att leka.

En viktig sak att minnas i sådana här sammanhang är att inte alla som bor i Sverige har vuxit upp med samma kulturella bakgrund. I många kulturer är ett urbant liv det ideala och människor som har vuxit upp med den föreställningen har kanske många gånger svårt att förstå varför någon skulle vilja vistas i en skog när man kan promenera på stadsgator. För den som inte är van kan den okontrollerade naturen verka skrämmande. Man måste också komma ihåg att alla människor är individer med olika intressen, och att inte alla ser vistelse i naturmark som något odelat positivt.

Jag tycker att det är viktigt att barn och vuxna får möjlighet att uppleva natur på sina egna villkor, men att man ska vara försiktig med att förutsätta att naturintresse är en självklarhet. Om naturen introduceras bit för bit kanske fler lockas att uppleva den och

vågar sig ut ifrån människoskapade miljöer. En lekplats som innehåller eller angränsar till naturmark kan vara ett första steg mot den "riktiga" naturen för barn som är ovana vid, och kanske till och med rädda för, natur. För vissa barn kan det nog vara ett allt för stort steg att leka ensam i skogen, men en liten trädunge i en i övrigt bekant och trygg miljö kan de kanske våga sig på att utforska.

Begreppet natur förknippas ofta starkt med lantliga miljöer som skog och ängar, men man bör komma ihåg att även städer har sin natur. Det finns både bevarade zoner av naturmark, spontant uppväxta ogräs och snår och planterade träd, buskar och blommor med naturlig karaktär. Många djurarter lever i stadsmiljö, till exempel fåglar, insekter, ekorrar och igelkottar. Jag tycker att det är viktigt att tänka på att också städernas natur är intressant och betydelsefull.

Många stadsbarn kommer sällan i kontakt med stora naturområden utan är hänvisade till bevarade naturzoner i staden. Jag tycker därför att det är viktigt att försöka bevara och komplettera den vegetation och naturmark som finns i de stadsmiljöer där barn rör sig.

I litteraturen har jag hittat listor på växter som bör undvikas då de kan framkalla allergi eller är giftiga, men jag tycker att man bör ta sådana varningslistor med en nypa salt.

Visst kan man undvika att plantera björkar på nyanlagda lekplatser, men det är knappast nödvändigt att säga ner befintliga träd i lekplatsers närhet. Pollensäsongen är förhållandevis kort, och övriga året innebär dessa växter inget hot. Det går inte att skydda allergiska barn mot förekomsten av allergener i utemiljön eftersom växter finns överallt, både i naturen och i trädgårdar. Pollen sprids över långa avstånd och kan aldrig helt undvikas.

Vad gäller giftiga växter tror jag inte att det är ett speciellt stort problem i Sverige, då det hittills inte förekommit att barn avlidit efter att ha ätit av växter. Troligtvis äter de flesta barn inte några stora mängder av sådant som inte smakar gott. Vissa växter på listan är dessutom av ett slag som knappast kommer på tal i samband med lekmiljöer, och det känns därför överdrivet att varna för dem. Vilken lekplats innehåller bruna bönor och änglatrumpeter? Det kan däremot vara relevant att undvika växter som ser goda ut och som påminner om ätliga växter som barn kanske känner till, exempelvis sådana som får ärtskidor eller färgglada bär, i miljöer avsedda för barn.

När det gäller växtval i lekmiljöer fokuserar alla litteraturkällor jag har hittat på växter som inte är giftiga, som är roliga att leka med och som erbjuder en variationsrik miljö. En diskussion som jag har saknat är

användandet av "otrevliga" växter. Kan till exempel taggiga buskar på något sätt vara en tillgång, eller är det bara obehagligt? För mig, som minns många olika lekar runt bostadsgårdens berberisbuskage, är det självklart att en taggig, vass eller sträv växt kan vara en stor tillgång i lekmiljön. Växter som rivs och sticks är spännande och ger möjlighet både till att testa sitt mod och att upptäcka naturens olika aspekter. Att inse att det är stor skillnad på olika sorters växter ger en värdefull kunskap om omvärlden. Allt är inte tillrättalagt eller kontrollerat, varken i utemiljön eller i livet.

3.15 Funktionshinder

I Sverige finns det minst 1,2 miljoner människor som har någon funktionsnedsättning. Vanliga funktionsnedsättningar är rörelsehinder, ADHD, utvecklingsstörning, synskada, autism och hörselskada. Vanligast bland rörelsehinder är cerebral pares (cp-skador), ryggmärgsbräck och muskeldystrofi. I Sverige finns det ungefär 13 000 utvecklingsstörda barn och ungdomar mellan två och arton år, ca 10 000 rörelsehindrade, 2200 synskadade, 8800 hörselskadade, 1500-2300 med autism och 18 000 med mag- och tarmbesvär (Boverket, 2005).

Den allmänna synen på funktionshindrade barn i det svenska samhället har förändrats, från ett perspektiv av att ”tycka synd om” till ett rättighetsperspektiv. Frågor som rör handikapp handlar idag mest om mänskliga rättigheter och demokrati, och detta beror till största del på att handikapporganisationerna har arbetat med att sprida kunskap. Trots detta hamnar fokus ofta på själva funktionshindret, och barnets personlighet och övriga egenskaper kommer i skymundan. Arbetet med att förbättra villkoren för funktionshindrade barn måste bedrivas på alla nivåer i samhället, och förändra attityder hos både människor utan funktionshinder och med (Wahlund-Nilsson, 2002).

3.15.1 Funktionshinder och lek

Som tidigare nämnts tillbringar svenska barn idag allt mer tid inomhus, och funktionshindrade barn tillbringar ännu mer tid inne än vad barn utan funktionshinder gör (Schelin och Kopp, 2003).

Barn med funktionshinder särbehandlas ofta i samhället. Det har gjorts undersökningar som visar att de inte behöver ta lika mycket ansvar som andra barn, och att man i högre grad accepterar ett avvikande beteende hos dem (Schelin och Kopp, 2003). Detta gör att det i vissa fall finns en risk att de funktionshindrade barnen blir överbeskyddade och inte får tillräckliga erfarenheter av sociala situationer (Svensson, 2003).

Många föräldrar till funktionshindrade barn känner sig hämmade i leksituationer (Tamm, 2001). De kan känna sig osäkra på om och hur de ska leka med barnet, och oroar sig ibland för att skada det i motoriska lekar. Man har också sett att när vuxna leker med funktionshindrade barn ligger inte alltid betoningen på leken som källa till glädje utan snarare på träning (Brodin och Lindstrand, 2005).

Undersökningar har visat att barn och ungdomar med rörelsehinder har svårare att få och behålla relationer utanför familjen andra jämnåriga. Rörelsehindret i sig är en försvårande faktor eftersom det kan göra att man inte alltid orkar eller har tid att vara

med andra barn. Ofta har barn inte heller tålamod att vänta på den som är långsam, och många lekar är av ett slag som rörelsehindrade inte kan delta i. Barn med funktionshinder blir sällan inbjudna till lek av jämnåriga, och är ofta hänvisade till att leka med vuxna (Tamm, 2001).

3.15.2 Varför tillgänglig lekplats?

Enligt FNs barnkonvention har barn samma rättigheter som vuxna när det gäller tillgänglighet till offentliga miljöer, och sedan 2001 är det stadgat i Plan- och bygglagen att offentliga platser ska vara tillgängliga för alla (Harvard, 2006). Att det faktiskt finns lagar som kräver tillgänglighet är dock inte det enda som talar för ett sådant angreppssätt. Funktionshindrade barn behöver platser där de kan vara aktiva, umgås med jämnåriga och röra sig efter sin förmåga precis som alla andra barn. Barn med funktionshinder leker på samma sätt som barn andra, men har andra förutsättningar till att kunna använda platser och redskap (Harvard, 2006).

Tamm (2001) menar att om funktionshindrade barn inte får samma möjlighet till lek som andra barn kan det leda till att de förlorar intresset för att leka. De behöver uppmuntran, stöd och lämpliga hjälpmedel. Ett barn som inte får möjlighet att leka, ensamt och tillsammans med andra barn, kan få låg självkänsla, begränsad social kompetens och bli mer beroende av vuxna.

Tillgänglighet

Begreppet tillgänglighet syftar på framkomlighet: att människor kan ta sig fram och använda miljön (Månsson, 2002).

Användbarhet

Att en miljö är användbar betyder att man kan vistas i den och använda den till det den är avsedd för. För att täcka de krav som ställs i byggnadslagsstiftningen måste man tänka både på tillgänglighet och användbarhet, annars faller lätt vissa typer av funktionshinder bort, t ex människor med nedsatt orienteringsförmåga (Månsson, 2002).

Funktionshinder

En person som pga skada eller sjukdom har en eller flera funktionsnedsättningar, tex. balanssvårigheter, är i något avseende funktionshindrad. Begreppet syftar på individen (Månsson, 2002).

Handikapp

Handikapp är inte en egenskap hos en person, utan de svårigheter en funktionshindrad möter på grund av miljöns utformning, bemötande eller samhällsförhållanden. Ju mer lättillgänglig och användbar miljön är desto färre personer är handikappade (Svensson, 2003).

UNIVERSAL DESIGN

kallas även "Design för alla" eller "Barrier free design". Begreppet används allt oftare av planerare, arkitekter och inom handikapprörelsen både i Sverige och internationellt. Det är ett uttryck för att hitta lösningar som passar alla människor, oavsett fysiska förutsättningar. .

Det är ofta omöjligt att hitta en lösning som passar "alla", eftersom människor är olika och har väldigt olika behov. Målsättningen att hitta lösningar för "alla" kan dock leda till att man hittar lösningar som passar många fler än vad som är vanligt idag. (Månsson, 2002).

I en enkätundersökning från 2001 ställde Barnombudsmannen frågan "Finns det något ställe där du kan träffa kompisar i närheten där du bor?" till barn på mellan- och högstadiet. Funktionshindrade barn var starkt överrepresenterade bland de som svarade nej, och de grupper som var mest benägna att svara nekande var barn med synskador, rörelsehinder och ADHD (Harvard, 2006).

När barn och ungdomar inte kan ta sig fram på platser där andra jämnåriga träffas går de miste om sociala situationer, och det kan leda till att de inte får tillräckliga sociala färdigheter (Tamm, 2001). Bristande tillgänglighet påverkar barns möjlighet att utveckla tillit till sig själva och till andra, tilltron till den egna förmågan och utvecklandet av integritet. Att inte kunna delta i det som andra jämnåriga gör kan leda till känslor av otillräcklighet och att man inte räknas (Wahlund, 2002). Att kunna använda och behärska miljön på liknande sätt som andra barn ökar funktionshindrade barns möjligheter att utveckla självständighet, kreativitet och delaktighet (Boverket, 2005).

Otillgängliga miljöer blir symboler som talar om huruvida man är välkommen eller inte, medan tillgängliga miljöer signalerar att alla har samma värde (Wahlund-Nilsson, 2002). När man skapar miljöer där alla kan röra sig skapar man samtidigt platser där människor

som har olika fysiska förutsättningar kan mötas på lika villkor. Design som fungerar för alla människor brukar kallas Universal Design (se faktaruta). Det finns många exempel på att åtgärder som ökar tillgängligheten och användbarheten för funktionshindrade gynnar alla. Släta markbeläggningar som gör det lättare att ta sig fram med rullstol, men minskar samtidigt snubbelrisken och underlättar för dem som kör barnvagn. Enkla och tydliga markeringar gör det lättare för alla människor att orientera sig på en plats. En bra och bländfri belysning hjälper inte bara personer med synskador utan ökar trivselen för alla (Boverket, 2005).

Idag är det få av Sveriges lekplatser som är tillgängliga för funktionshindrade. Många tror att det beror på att det är för dyrt för att bygga och bygga om på ett sätt som ökar tillgängligheten, eftersom tillgänglighetsanpassade lekredskap ofta är dyrare än "vanliga" redskap. En studie gjord av Prellwitz och Tamm i Boden visar dock att den främsta anledningen till att så få lekplatser är tillgängliga är okunskap. De flesta som är inblandade i planeringen av nya lekplatser saknar kompetens och kunskap om funktionshinder, och ofta glöms den aspekten helt enkelt bort (Tamm, 2001).

3.15.3 Exempel på funktionshinder

Det finns många typer av funktionshinder, och olika individer har olika förutsättningar och behov. Det är svårt, ofta till och med omöjligt att bygga miljöer som passar för alla, men med lite ansträngning kan man skapa platser som fungerar för många.

Miljöer för barn med olika funktionshinder får inte bli för tillrättalagda och enkla. Barnen måste få möta motstånd och testa sina gränser. Barn som inte får uppleva några utmaningar riskerar att bli viljelösa (Lenninger och Olsson, 2006).

Här följer några exempel på vanliga funktionshinder, och vilka särskilda behov barn med dessa funktionshinder har i lekmiljöer.

3.15.3.1 Nedsatt rörelseförmåga

När man talar om nedsatt rörelseförmåga i bygglagstiftningen utgår man från rullstolsburna, men rörelsehinder kan innebära många olika saker. Många har gångsvårigheter utan att behöva använda rullstol, många har nedsatt funktion i händer och armar eller balanssvårigheter. Olika sjukdomar, till exempel hjärt- och lungsjukdomar kan ge bristande ork, vilket också kan räknas som nedsatt rörelseförmåga (Månsson, 2002).

Även barn som bara har rörlighet i armarna behöver kroppsliga sensationer som att

gunga, studsa, rutscha eller rulla. De behöver en miljö där de kan ta sig fram till lekredskap som erbjuder rörelse, och de behöver precis som alla barn en varierad miljö där alla sinnen stimuleras (Harvard, 2006).

Många rörelsehindrade kan gå kortare sträckor, och det är bra om det finns möjligheter för dem att träna på detta på lekplatsen. Släta, halkfria gångytor och räcken att stödja sig på underlättar och kan ge många barn möjlighet att själva ta sig fram till olika lekredskap (Harvard, 2006). Lekplatsens vägsystem bör ha måttliga lutningar för att göra det lätt att ta sig fram, men det behövs samtidigt utmaningar som backar, trappor och nivåkillnader (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

Boverkets riktvärden för tillgänglighet på offentliga platser säger att gångvägar ska vara två meter breda, eller 1,8 meter om det finns mötesplatser längs vägen. På lekplatser kan det finnas skäl att ha smalare gångar än så då det kan vara både roligt i leksammanhang och bra träning att ta sig fram på en smal stig. Om det finns plats för möten längs vägen kan man anlägga gångar så smala som 90 cm (Harvard, 2006). För att vara framkomliga måste gångvägar ha en hård, jämn och halkfri markbeläggning, till exempel betongplattor, asfalt, slät natursten eller gummi. Grus, sand och gatsten är betydligt svårare att ta sig fram på. På

Lekredskap anpassat för rullstolsburna i Örebro stadspark

vissa platser, till exempel i naturmiljöer kan det dock fungera med stenmjöl. Ett annat sätt att få ett mer naturligt utseende är att använda asfalt som blandats med grus (Falk, Grönberg och Johansson, 2000). Trädäck i utemiljön kan bli halt i fuktigt väder, men kan accepteras om brädorna läggs vinkelrätt mot vägens sträckning (Harvard, 2006). Ohyvlade brädor minskar halkrisken, men kan å andra sidan leda till att träflisor fastnar i hjulen på rullstolar och ger stickor i händerna (Svensson, 2003).

En kortklippt, jämn och fast gräsyta ger viss framkomlighet för rullstolsburna. Man kan också använda gräsarmeringsplattor i plast för att öka framkomligheten, men en sådan gräsmatta blir ofta ful att se på med tiden då gräset sjunker undan och plattorna blir allt mer synliga (Johansson, 2007).

För rullstolsburna barn är det roligt att få tillgång till körslingor med olika underlag, lutningar och kurvor. Man kan göra slingan extra spännande genom att låta den

Lutningar

Gångytor bör ha så liten lutning som möjligt. Lutningen i färdriktningen ska helst inte vara mer än 2% (1:50) för rullstolar. 5% (1:20) räknas som lätt och är rekommenderad största lutning. 6,25% (1:16) medelsvår, 8,35% (1:12) svår. Lutningen i sidled ska inte överstiga 1% (1:100) (Falk, Grönberg och Johansson, 2000)

gå genom ett stort buskage, genom tunnlar, över broar etc (Harvard, 2006). Ett räckelängs med slingan kan hjälpa både personer som har svårt att gå och synskadade (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

Sandlek uppskattas av många barn, men kan ibland innebära svårigheter för rörelsehindrade. För de som har svårt att förflytta sig, både rullstolsburna och de som har svårt att gå, är sand ett svårt material att ta sig fram på. Det är dessutom svårt för många att ta sig över sandlådesargen. Om man tar bort sargen på en sida kan vissa barn själva krypa in till sanden, och en ledstång vid ena sidan av sandlådan kan underlätta för många att ta sig ur rullstolen (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

Det är viktigt att kunna sitta stadigt i sandlådan, och många behöver hjälp av ett ryggstöd för att göra det. Ett smidigt sätt att tillhandahålla ryggstöd är att göra sargen hög på vissa ställen. Eftersom barn är olika stora är det bra om det finns flera olika höjder att välja mellan. För de som behöver extra mycket stöd är det bra om det finns hörn att luta sig tillbaka mot (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

En del barn behöver sitta kvar i sin rullstol under leken. För att ge dem möjlighet till sandlek kan man bygga en sandlåda som är upphöjd som ett bord i ena änden, så att de kan rulla ända fram. Den rullstolsburne bör

kunna komma in under sandlådan med benen för att komma åt sanden ordentligt. Det är svårt att bygga en sandlåda med en höjd som passar alla rullstolar eftersom de är olika höga. En fri höjd på ungefär 75 cm passar de flesta barn med höga rullstolar, men lägre stolar kräver lägre sandlåda. För att alla ska kunna vara med och leka kan man behöva bygga två olika lådor, eller se till att man kommer åt sandytan från olika höjd på olika sidor. Kanten runt lådan bör vara smal så att man lätt når sanden från rullstolen och det är viktigt att sand som faller ur lådan sopas upp regelbundet så att den inte hindrar framkomligheten (Harvard, 2006).

Prefabricerade klätterredskap är ofta för avancerade för rörelsehindrade barn, men med små förändringar kan fler få möjlighet att använda dem. Man kan till exempel sätta ledstänger utmed sidorna, träbryggor för rullstolar, klätternät som man kan krypa upp i och så vidare (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

3.15.3.2 Nedsatt orienteringsförmåga

Förmågan att orientera sig innebär att veta var man är, att hitta dit man ska, att uppfatta rum och att förstå när man är framme vid sitt mål. Personer med hjärnskador och utvecklingsstörning har ofta svårt att sortera, bearbeta och använda information och har därför också svårt att orientera sig. Även rullstolsburna och kortvuxna kan ha svårt att orientera sig till följd av sin låga ögonhöjd (Svensson, 2003).

Synskador delas in i tre olika grader: synsvag, gravt synskadad och blind (Jansson, 2004). Ungefär 5% av alla synskadade barn är blinda, resten har olika grader av synsvaghet. Det är viktigt att skilja på blinda och synskadade barns svårigheter eftersom de har olika problem (Harvard, 2003).

Det är viktigt att synskadade barn får möjlighet till utelek, eftersom det är ett bra sätt att möta andra, både seende och synskadade, och utveckla en social kompetens (Harvard, 2006). Att leka på en lekplats kan dock innebära svårigheter för många synskadade eftersom det är svårt för dem att få en uppfattning om hur platsen är utformad, vad som finns där, hur stor platsen är och hur många barn som är i rörelse. Det kan också vara svårt att förstå hur lekredskapen är utformade och hur de fungerar. Synskadade barn behöver prova och öva många gånger,

men när de väl har tränat brukar de behärska lekredskapen så bra att det är svårt att se att de har ett funktionshinder (Harvard, 2006).

En tydlig och rätvinklig struktur på platsen gör det lättare att förstå var man är och vart man ska. Man bör undvika runda mjuka former och avrundade hörn (Falk, Grönberg och Johansson, 2000).

Ledljud av olika slag, till exempel pinglande klockor eller vindspel, kan underlätta ytterligare när de placeras på viktiga platser som vid lekplatsens entré och vid samlingsplatser. Att lyssna till ljudet av rinnande vatten kan vara en rogivande upplevelse, och ljudet fungerar samtidigt som en orienteringspunkt (Harvard, 2006).

En tydlig entré underlättar för barn och vuxna med nedsatt orienteringsförmåga. Det är bra om entrén har något slags ljudeffekt som gör det lättare att hitta tillbaka dit. Vid entrén får det gärna finnas skyltar som berättar om platsen (Harvard, 2006). Skyltarna bör ge en översiktlig bild av miljön och berätta vad man kan göra på olika delar av platser. För att bli förståeliga för så många som möjligt bör de utformas med enkla symboler och bilder, till exempel Pictogram (se faktaruta). Taktila kartor kan ge en översiktlig bild av hur platsen är utformad. Synskadade barn och ungdomar kan ofta läsa punktskrift och det fungerar bra på skyltar, men man ska

Taktil skylt med punktskrift vid Båtsmanstorpets lekplats i Bromma. Om skylten hade haft skarpa kontraster mellan färgerna istället för att visa platsens verkliga färgskala hade den varit mer lättläst för synsvaga (Boverket, 2005).

Pictogram

Pictogram är ett system av grafiska symboler, där varje symbol står för ett ord eller ett begrepp. Det används av personer som saknar eller har begränsad förmåga att tala, läsa och skriva och används både på skyltar i offentlig miljö och som kommunikationsmedel.

Symbolerna är alltid vita på svart bakgrund, vilket gör dem lättlästa. Endast viktiga, informationsbärande detaljer finns med.

Pictogrammen finns både med och utan text ovanför symbolen. De utan text används främst för skyltning i offentliga miljöer. Pictogram med text finns idag på 15 olika språk.

Pictogram omfattas av upphovsrättslagen, men Specialpedagogiska institutet uppmuntrar spridningen av språket. Beställer man en cd-skiva med tecknen på har man sedan rätt att använda symbolerna i tryckt form.

Det utvecklas hela tiden nya pictogram, och om man har förslag på nya symboler kan man vända sig till Specialpedagogiska institutet (www.pictogram.se).

komma ihåg att inte alla blinda behärskar punktskrift: för de som blir blinda i vuxen ålder kan det vara svårt att lära sig. Synskadade personer som tidigare varit seende har dock oftast en uppfattning om bokstävernas form, och enstaka ord blir läsbara i upphöjd relief. Reliefer av bilder och symboler blir däremot ofta svåra att tolka och är därför inte så bra att använda på skyltar.

Man kan även komplettera skyltningen med små lösa kartor som besökarna både kan använda på platsen och ta med sig hem (Harvard, 2006).

Barn behöver ett gemensamt fokus med andra i leken. För seende barn kan föreställande redskap (en häst, en båt...) bli ett sådant fokus men för synskadade behövs upplevelser där synen är underordnad. Ett exempel kan vara lekskulpturer där man får känna sig fram för att förstå formen, eller lekredskap där man själv får spela och skapa musik och ljud (Harvard, 2006).

För att synskadade ska kunna känna sig trygga behöver lekmiljön vara visuellt och taktilt anpassad för att underlätta orienteringen (Harvard, 2006). Både synskadade och personer som har svårt att tolka synintryck orienterar sig lättare i en miljö som innehåller kraftiga och klara färger (Schelin och Kopp, 2003). Det är därför bra att använda avvikande färger som markeringar där något

händer. Man kan till exempel välja att kanta en asfalterad gångstig med vita stenar för att hjälpa synsvaga att se vägbanan, eller måla de olika pinnarna på en lekhusstege i starka kulörer. Många synskadade har svårt att se skillnad på färger, andra ser inte färger alls. Det viktiga när man väljer markeringsfärg är därför att använda färger som ger en tydlig kontrast mellan mörkt och ljust (Jansson, 2003).

Skillnader i markmaterial kan användas som signaler på att något händer eller förändras i omgivningen. Olika markmaterial både känns och låter olika när man rör sig över dem (Harvard 2006). Det finns också taktila betong- eller gjutjärnsplattor, med kupoler eller ribbor på ytan, som går att följa med vit käpp (Boverket, 2005).

Hängnader kan, utöver att skärma av rörliga lekredskap så att synskadade barn inte kommer för nära dem av misstag, fungera som orienteringshjälp. Stängslet blir ännu tydligare om det har en följare i marknivå (Falk, Grönberg och Johansson 2000). För att underlätta ytterligare kan handledarna förses med taktila markeringar.

3.15.3.3. Hörselskada

Hörselskadade barn ofta problem med balansen och behöver träna och leka mycket för att utvecklas motoriskt. Lekplatsen bör därför ge möjlighet att klättra och balansera (Harvard, 2006).

Vissa ljud kan vara störande för de som använder hörapparat, till exempel trafikbuller, många röster på en gång och plötsliga och höga ljud. Någon slags bullerskydd från angränsande vägar är alltså önskvärt. Växtlighet eller plank kan användas för att skärma av lekplatsens olika delar från varandra för att skapa lugnare ljudmiljöer för hörselskadade barn.

Starka ljud som ger vibrationer i kroppen kan vara spännande för döva barn (Harvard, 2006) men är svårt att planera in på en lekplats.

3.15.4 Diskussion: Tillgänglig lek

Tillgänglighet är en mycket viktig aspekt i alla byggda miljöer. Barn med funktionshinder behöver få vistas i samma miljöer som sina jämnåriga, och de har rätt att göra det. Om man tar hänsyn till tillgänglighet i planerandet av utemiljöer är många hinder är lätt avhjälpta.

För mig är rättvisa ett starkt argument för att bygga tillgängliga lekplatser. Lekplatser är de platser i det offentliga rummet som är allra mest förknippade med barn. Det är barnens egen miljö där deras behov och intressen kommer i första hand, och där de får möjlighet att utveckla sin kreativitet och sociala förmåga. Lekplatser har ett viktigt symbolvärde i det offentliga rummet. Att anlägga lekplatser är ett erkännande av att även små barn är viktiga och förtjänar egna platser anpassade just för dem. Självklart ska man då inte stänga funktionshindrade barn ute. Även funktionshindrade barn ska kunna ta sig fram, hitta intressanta aktiviteter och delta i leken på sina egna villkor.

Att barn i Barnombudsmannens undersökning svarat att de har några platser nära sitt hem där de kan träffa kompisar behöver inte enbart bero på att de miljöer där andra barn vistas är otillgängliga. Det kan också bero på andra saker, till exempel kan man tänka

sig att många barn med funktionshinder går i specialskolor som ligger längre bort och därför inte har så många kompisar nära hemmet. Miljöns utformning spelar dock en självklar roll i huruvida barn med funktionshinder kan ta sig fram på samma ställen som jämnåriga utan funktionshinder. Finns det inte utrymme för en rullstol kan inte barn som behöver använda en sådan inte vistas på platsen, hur många kamrater de än har.

Då flera undersökningar visat att barn som inte får umgås med andra barn och leka fritt får sämre självförtroende och social förmåga känns det naturligt att dra slutsatsen att en det behövs arenor för lek där människor med olika fysiska och psykiska förutsättningar kan hitta roliga aktiviteter som de klarar av som utmanar dem.

Jag tycker dock inte att alla redskap och aktiviteter på en lekplats måste vara tillgängliga. Även om man försöker hitta vägar att tillmötesgå både funktionshindrade och icke-funktionshindrades önskemål och behov så kan inte alla göra allt. Man bör inte beröva barn som kan klättra upplevelsen att få ta sig riktigt högt i en utmanande klätterställning i välmening mot de som inte har förutsättningar att klara sådana aktiviteter. Rullstolsburna barn bör också få möjligheten att komma högt upp, men det kan vara väldigt svårt att få till konstruktioner som passar för

dem samtidigt som de är svåra nog för att ”friska” barn ska kunna testa sina gränser.

Man kan självklart inte heller förutsetta att alla funktionshindrade har samma svårigheter och behov. Det är stor skillnad i problematiken för synskadade och för personer med rörelsehinder. Vad kan däremot kan göra är att tänka till i planeringsskedet och försöka hitta lösningar som gör det lätt att ta sig fram på platsen, som underlättar för människor att orientera sig och som ger möjlighet till lek med olika svårighetsgrader där barn kan delta utifrån sina egna förutsättningar. Eftersom det är en viktig del i leken att fatta egna beslut ska alla barn ska kunna välja mellan olika aktiviteter och växla mellan olika platser och redskap på lekplatsen.

Lekredskapstillverkarna erbjuder många olika redskap som är särskilt anpassade till funktionshindrade, men det är inte det enda alternativet för att skapa lekmöjligheter. Intressanta markmoduleringar, växtlighet, lekskulpturer och en välplanerad helhet är inspirerande för alla på lekplatsen. Det finns alltså många sätt att arbeta fram en användbar och rolig lekmiljö som samtidigt är unik och kreativ.

Jag tror att förekomsten av fler tillgängliga lekplatser i den offentliga miljön kan leda till positiva attitydförändringar hos både barn

och vuxna. Miljöer som många kan använda signalerar att alla människor i grunden är lika och har samma behov och rättigheter, även om de inte har samma fysiska eller psykiska förutsättningar. Att ”friska” barn och vuxna får se och möta funktionshindrade som behärskar miljön de vistas i kan avdramatisera funktionshinder och göra det lättare för människor med olika fysiska och psykiska förutsättningar att mötas och lära sig om, och av, varandra.

3.16 Sammanfattande diskussion: Bra lekplatser

Barn hittar egna platser och lekmiljöer överallt. Lekplatser är en anlagd, färdigserverad version av lekmiljö, de vuxnas föreställning om vad barn vill och bör göra utomhus.

Efter att ha läst ett flertal böcker och skrifter som talar om vad som kännetecknar en miljö där barn trivs och vill leka har jag dragit slutsatsen att det viktigaste är att platsen möjliggör en variation av upplevelser. Det ska finnas utrymme för både rörelse, motorisk träning och stillsam lek. Platsen bör innehålla saker att utforska och upptäcka och den får inte vara för enkel och överskådlig.

En bra lekplats bör ge utlopp för barns kreativitet genom att låta dem använda alla sinnen, uppleva olika material och rumsligheter och genom att ge dem möjlighet att välja mellan olika aktiviteter. Platser som har en inneboende dymanik, det vill säga där olika lekzoner hålls samman av en övergripande helhet och där miljön lockar barnen att sätta sig i rörelse är att föredra framför platser där olika lekstationer är isolerade från varandra.

Det verkar som om lekplatser ofta planeras utifrån lekredskapstillverkarnas produktkataloger. Om man vill skapa originella lekmiljöer tror jag att man måste börja i andra änden och först fundera på vilka aktiviteter

man vill ge utrymme för. Vad ska barnen kunna göra på platsen? Vilka känslor vill man förmedla? Det är också viktigt att fundera över vilka befintliga karaktärer som kan bevaras och användas i platsens utformning och funktioner. Höjder, vegetation och naturmark är exempel på faktorer som kan tas tillvara och förhöja både skönhets- och lekvärdet. Först när man har detta klart för sig ska man börja tänka på vilka komponenter som behöver tillföras för att skapa den önskade upplevelsemiljön.

Att idéerna om hur en lekplats kan se ut utvecklas och förändras är bra, eftersom barn, liksom vuxna, behöver intresseväckande miljöer för att fångas av dem. Om alla lekplatser ser likadana ut blir det tråkigt och förutsägbart. En miljö som saknar en egen identitet och landmärken att hänga upp minnet på har sämre förutsättningar att bli en ”plats”, det vill säga ett ställe som laddats med värde av sina besökare. Därför bör man sträva efter att ge lekplatser unika karaktärer. Varierade platser ger varierade upplevelser. Få vuxna skulle uppskatta om alla torg såg exakt likadana ut, och barn vill också bli överaskade och få möjligheten att se och uppleva nya saker. När det finns mycket att upptäcka håller platsens underhållningsvärde längre, och det finns mer att inspireras av. Man behöver inte alltid ta till stora eller spektakulära gester för att göra lekmiljöerna

intressantare. Det kan räcka om de traditionella lekredskapen kompletteras med ett lekbuskage eller en knotig stock.

Är det då alltid relevant att sträva efter kreativa och unika lekplatser? På bostadsgårdar finns ofta små lekytor, ibland endast möblerade med en gunghäst och en liten sandlåda. Denna typ av lekplats kan se tråkig och torftig ut, men enligt min åsikt har dessa små platser en viktig egenskap: de finns nära bostaden vilket gör det smidigt för familjer att hinna med att besöka dem i vardagen. Jag tror att många barn, särskilt de yngre, finner trygghet i en liten och lättförståelig miljö. Små barn tröttnar inte på ”sin” sandlåda även om den är liten. Jag anser alltså att inte alla lekplatser behöver vara stora, varierade och kreativa, men att i ett idealiskt bostadsområde finns minst en sådan plats som kan fungera som en mötesplats för familjer.

Min bestämda åsikt är att prefabricerade lekredskap är en tillgång på lekplatser, och jag anser det vara en grav förenkling att påstå att användandet av dem automatiskt ger en tråkig lekmiljö. Det finns idag ett stort urval av lekredskap och det är fullt möjligt att skapa en varierad miljö med komponenter man väljer ur en katalog eftersom det idag finns en uppsjö av redskapstyper och tillverkare. Hur överraskande platsen blir, och hur kreativa lekar den inspirerar till beror på vilka aktiviteter den möjliggör och hur flexibel

den är. Att köpa färdiga lekredskap innebär inte att man köpt en färdig lekplats. För att ge bästa möjliga effekt är det viktigt att man tänker över vilka typer av redskap man väljer så att de passar den tilltänkta åldersgruppen, svårighetsgraden eller omgivningen. Det är också av stor vikt hur redskapen placeras i terrängen och i förhållande till varandra, och vilka överiga komponenter i utemiljön de kombineras med.

Prefabricerade redskap har fördelen att de tydligt visar att platsen är menad för lek, och låter på så sätt människor få veta att barn är en viktig del av samhället och att man har gjort ett försök att tillvarata deras intressen genom att avsätta utrymme för dem. De är dessutom utformade så att de följer den gällande säkerhetsstandarden, vilket minskar risken för onödiga olyckor.

Färdiga lekredskap kombineras med fördel med naturmark och naturmaterial. Forskning visar att barn som leker i natur hittar mer inspiration och material till sina lekar än barn som leker enbart i byggda miljöer. De rör sig mer och får större möjlighet att påverka och sätta spår i omgivningen. Många hävdar också att barn helt enkelt tycker om att klättra på stockar och stenar, bygga kojor i buskar och samla kottar och småsten. Naturmaterialen ger också platsen karaktär, eftersom ingen sten är den andra lik och alla stubbar ser olika ut.

En viktig faktor är tillgänglighet. Barn och vuxna med olika funktionshinder ska kunna besöka och använda samma lekplatser som icke-funktionshindrade. Det är kanske inte möjligt att skapa miljöer där alla kan klara av allt, eftersom olika individer har olika förutsättningar. Det ska vara möjligt att ta sig fram och åtgärder som underlättar orienteringen bör prioriteras. För att det ska vara roligt och meningsfullt att besöka en lekplats måste det finnas flera olika aktiviteter att välja på. Det räcker med andra ord inte med ett tillgänglighetsanpassat lekredskap.

En bra lekplats kan se ut på många olika sätt, men ska kunna fungera som en mötesplats för barn och familjer. De måste alltså vara tilltalande för vuxna, så att föräldrar vill följa med sina barn till lekplatsen, och stanna där tillräckligt länge för att leken ska kunna ta fart. På bostadsgårdar där många barn kan vara ute själva, och där man inte stannar så länge räcker det kanske många gånger om det finns en bänk att sitta på. När det däremot gäller större lekplatser är det ofta så att barn inte alltid kan besöka dem på egen hand på grund av avstånd, trafik eller andra verkliga eller upplevda faror. De är då beroende av att föräldrar eller andra vuxna vill följa med. Om lekplatsen inte ligger nära hemmet blir det ett större projekt att besöka den, och en utformning som tilltalar vuxna och gör att de kan tänka sig att stanna där en

längre stund ökar det sannorlikheten för att de väljer den som utflyktsmål.

Norén-Björn talar om att det är viktigt för vuxna att kunna sitta ner i en vacker och trevlig miljö. Jag tror att även andra faktorer än skönhet kan spela in. En unik och omväxlande miljö där vuxna kan upptäcka omgivningen och överaskas tillsammans med barnen är roligare för alla att vistas på än på en plats där man redan vet hur allt fungerar och ser ut.

3.16.1 Diskussion: Rapporten i förhållande till programmet

I uppdraget från Hedemora kommun som ligger till grund för det här arbetet, finns önskemålet om ett förslag på en ekologisk lekplats. Under arbetets gång har jag funderat över hur man går till väga för att skapa en sådan och över vad som egentligen menas med ekologi i det här sammanhanget? Jag har inte lyckats hitta någon litteratur som behandlar ekologi i samband med lekplatser, annat än ur ett miljöpsykologiskt perspektiv. Ekologi behandlas i dessa sammanhang som ett värdebegrepp istället för den vetenskapliga disciplin det är.

Jag har dragit slutsatsen att en anledning till att det skrivits så lite om ekologi i samband med lek är att en traditionellt utformad lekplats inte är särskilt skadlig för miljön. Det finns alltså inte något stort behov av tekniker och teorier för ett miljövänligt byggande av

just lekplatser. De största lekredskapsproducenterna har alla ett uttalat miljötänkande, och tillverkar sina produkter på ett sätt som ska ha så liten negativ effekt som möjligt på miljön. Man behöver alltså inte undvika att köpa prefabricerade redskap på grund av att de innehåller farliga ämnen eller har tillverkats på ett miljöfarligt sätt. Eventuellt kan det finnas anledning till att inte välja prefabricerade komponenter på grund av att de transporteras långa sträckor.

Man kan tänka sig att lekplatser kan ges en pedagogisk funktion där ett naturligt ekosystem tydliggörs och lär barn att värna om djur och natur. Inte heller detta synsätt har förekommit i den litteratur jag har läst.

Är det alls relevant att använda begrepp som ekologi i samband med lekplatser, annat än när man syftar på platser som verkligen är planerade med tanke på ekosystem och kretslopp? En miljö som baserats på växtmaterial behöver ju inte nödvändigtvis ha ett egentligt ekologiskt värde, det vill säga det är inte säkert att utformningen gynnar lokala ekosystem och arter. Dessa funderingar, tillsammans med mitt antagande att en lekplats baserad på prefabricerade redskap inte skadar miljön, gör att jag anser att ekologi är ett för stort och svårtolkat begrepp för att vara synonymt med naturlekplats eller naturlig lekplats, och jag har därför valt att gå emot mitt program på så sätt att jag inte har använt begreppet *ekologi*

i samband med lek i naturmiljö, utan istället talat om *natur* och *naturmaterial*.

I rapporten har tillgänglighet på lekplatsen fått ta ganska stor plats, beroende på att jag fann mycket intressant litteratur om ämnet och att jag tyckte att det var en viktig aspekt att lyfta fram.

Kreativa lekplatser har kan tyckas ha fått för lite utrymme i rapporten, med tanke på att det nämns i samma stycke som tillgänglighet i programmet. Anledningen till det blivit så är att det har varit svårare att hitta litteratur som behandlar kreativ utelek specifikt, annat än i form av bygglekplatser vilket ligger utanför mitt avgränsade område. Jag anser dock att rekommendationer om flexibla lekplatser med nonfigurativa element, löst material osv handlar om hur man ger utrymme för kreativ, skapande lek och att det uppställda målet därmed har uppfyllts.

4 STUDIEBESÖK

4.1 Syfte och urval

För att få ytterligare inspiration och kunskap om hur man kan arbeta med planering av lekplatser har jag gjort ett antal studiebesök på befintliga lekplatser i Sverige och Danmark.

Jag försökte hitta exempel på lekplatser anlagda med ambitionen att vara tillgängliga för funktionshindrade, och lekplatser där natur- och växtmaterial har använts. Jag har ville också att mina besöksmål skulle vara ”kreativa”, det vill säga vara platser som känns nyskapande, överaskande och som verkar utmana barns fantasi och upptäckarlust.

De lekplatser som jag valde att besöka är lekplatsen i Rosenborg Slotshave och Østen for solen Vesten for månen i Köpenhamn, Djungellekplatsen i Malmö och Båtsmantorpet's lekplats i Bromma. Studieobjekten valdes efter att litteraturen jag studerat i samband med mitt examensarbete pekade på dem som intressanta exempel, med undantag för Rosenborgs Slotshave som jag fann av en slump under mitt besök i Köpenhamn.

4.2 Naturmaterial

Det finns många lekplatser som har inslag av trä och sten, men det var svårt att hitta några med naturmaterial som övergripande koncept. Många av de nyare lekplatser som uppfattas som uppbyggda av naturmaterial är själva verket möblerade med prefabricerade lekredskap. Det har kommit en uppsjö redskap som är omålade eller målade i naturliga färger, och med former som ser grovt tilltyxade ut. Även om dessa är fina är de inte särskilt relevanta för mig, då jag vill hitta sätt att använda material som kan hämtas i naturen.

4.2.1 Rosenborg Slotshave, Köpenhamn

I Rosenborg Slotshave i Köpenhamn ligger en liten lekplats helt utan prefabricerade lekredskap. Enligt en skylt vid entrén heter den ”Eventyret om dragen, guldægget og de fire kongeriger”, och är främst tänkt för barn upp till sex år. Platsen anlades 1997, efter en designtävling som vanns av Gitte Bjørn, Lisbeth Thorn och Lene Jensen.

Lekplatsen baseras till stor del på specialutformade lekredskap i trä. Trädetaljerna kom vid mitt besök (maj 2007) till stor del från material hämtat från parkens almar som huggits ner på grund av almsjuka. Nyligen har dock lekplatsen rustats upp eftersom att en del av utrustningen hade blivit sliten och nedvittrad. Almträt ersattes då med robinia

En skylt vid entrén förklarar idén bakom lekplatsen

och ek, och platsen rustades i linje med den danska och europeiska säkerhetsstandarden.

Planens form är ett kryss med en rund plats i mitten. I kryssets ben bildas fyra små platser, kungariket, som var och en innehåller en hinderbana gjord av stubbar och stockar att balansera på eller stolpar att springa emellan. Efter förnyelsen finns det dessutom ett slott (paviljong) i varje kungarike. Platsen i mitten utgörs av en rund, stenlagd ö där drakens ägg, det vill säga ett

De fyra kungarikena byggs alla upp av hinderbanor i trä

stort stenägg, vilar. Runt ön löper en vallgrav av sand som överkorsas av fyra små broar. Sedan mitt besök har det tillkommit ett nytt element i vallgraven: två drakar i trä gjorda av Hendrik C Andersen på Mestertræ Kulturhåndværk.

Det här är en lekplats med en stark karaktär, tack vare den unika lekutrustningen och det tydliga sagotemat. Jag tror att den fungerar både för kortvarig lek: man kan stanna till på väg hem och hoppa igenom en eller flera av hinderbanorna, och för långa invecklade fantasilekar. Grupperna av stockar och stubbar kan bli en del i lekar och spel där barnen själva skapar reglerna, vilket gör att jag tycker att platsen uppmuntrar kreativitet och egna initiativ.

Källa: Informationsskylt vid lekplatsen och Laviolette, 2008.

Drakens ägg skyddas av en sandvallgrav

4.2.2 Djungellekplatsen, Malmö

Djungellekplatsen ritades av Lena Jungmark och invigdes 1998 som den första av Malmö 14 temalekplatser. Den är belägen i den långsmala Fjärilsparken i Bunkeflostrand.

Lekplatsen är tänkt att utgöra en tydlig kontrast mot det strikta villaområdet den angränsar till. Lekplatsen ramas på tre sidor in av ett två meter högt plank, och det gör den väldigt avskild från omgivningen. Planket är både en tydlig avgränsning och en möjlig inspiration till lek: det har flera kikhål där man kan spana ut från lekplatsen, och lite äldre barn kan ta sig över det med hjälp av lianer och klätternät. Från början var det tänkt att lekplatsen skulle vara ännu mer avskärmad, men efter protester från närboende ändrades planen från att helt omslutas av ett plank till att vara öppen på en sida.

Innanför planket härskar djungeln. Platsen är full av träd och buskar, och växtligheten är frodig och snårig. Bland växterna finns flera lekredskap med djungelteama, och här ges många möjligheter att klättra och klänga, och även utrymme för stillsammare lekar i en liten by av lekhus.

Lekredskapen står i små rumsbildningar mellan snåren. Eftersom platsen är så full av växter att man bara kan se en liten bit i taget känns den större än den är, och det ger också en spänningseffekt: vad finns där bakom?

Lekredskap gömt i djungelgrönskan

Ett betongrör markerar entrén

Klätternät

Vad kan man göra där borta bakom buskarna? Utformningen med många små rum och vrår ger också möjlighet att leka avskilt eller i mindre grupper, och utrymme för många barn att leka samtidigt.

Djungellekplatsen är en överraskande och unik lekmiljö där vegetationen tillåts ha en vild karaktär. Jag tror att detta, tillsammans med platsens avskildhet från en ordnad omgivning, kan ge barn frihet i sin lek. Tack vare den rika vegetationen känns platsens struktur ganska löst uppbyggd, och man får intrycket att lekredskapen ställts ut i en befintlig naturmark. En miljö som inte ger ett sådant oordnat intryck ger besökarna möjlighet att själv hitta och skapa platser, lekar och funktioner. Djungellekplatsen är därmed ett intressant exempel på både växtanvändning och på en kreativ miljö.

Källa: Malmö stad, 2006 och Lenninger och Olsson, 2006.

4.3 Tillgänglighet

Det byggs allt fler lekplatser som ska underlätta för funktionshindrade barn och vuxna att leka ute. De flesta jag har sett är baseras dock helt på prefabricerade lekredskap och gummimattor, vilket gör att de blir väldigt lika varandra. Exempel på detta är lekplatserna i Uppsalas stadsträdgård och Örebro stadspark. Jag ville hitta exempel på mer kreativa utformning av tillgängliga lekplatser.

4.3 1 Båtsmanstorpet, Bromma

Båtsmanstorpet, en lekplats i Bromma i Stockholm, byggdes på 1930talet som parklek. 2004 byggdes lekplatsen om för att passa barn och vuxna med synskador, och blev då den första i Stockholm att byggas helt tillgänglighetsanpassat. Arkitekter var Anders Kling och Alf Orvesten från konsultfirman CarlBro (numera Grontmij).

Anpassningen märks främst i lekplatsens tydliga, geometriska struktur vilken ska göra det lättare för synskadade att orientera sig. För att öka orienterbarheten ytterligare har olika ytor fått olika markmaterial: gräs, gummiasfalt, sand och röd sportasfalt.

Platsen är indelad i sju olika lekzoner som är tydlig avgränsade med staket eller med kraftiga vita kontrastmarkeringar. Taktila ledstråk visar vägen för de som använder vit käpp.

På Båtsmanstorpets lekplats finns det många aktiviteter att välja mellan. Här finns bland annat en stor baksandsyta, klätterställning, studsmatta och gungor. Studsmattan är nedsänkt i marken och därmed lätt att komma upp på, och den fungerar både för stora barn som vill hoppa högt och för små som kan sitta ner och bli gungade av en vuxen.

Gungorna har inbyggda klockor som pinglar då de rör sig, och staketet runt dem har markeringar som talar om för de synskadade exakt var varje gunga finns.

Ett intressant inslag som ger platsen karaktär är Monica Goras lysande skulpturer ”Jimmys”. Deras släta rundade former är härliga att ta på för både barn och vuxna, och kan, trots att de är svåra att klättra på, fungera som inspiration till fantasilekar. Belysningen gör dessutom att platsen ser intressant och ombonad ut även efter mörkrets inbrott.

Från början var lekplatsen utrustad med en springlina: en asfalterad väg uppför en backe där synskadade barn genom att hålla i ett handtag fäst i en skena kunde få springa riktigt snabbt utan att behöva oroa sig för att krocka med något. Linan var dock trasig vid mitt besök (november 2007), kanske har barn försökt hänga i den och åka nerför backen. En annan detalj som har slutat fungera är de lurar som nedgrävda i marken skulle låta barn prata med varandra från varsinn

Taktila ledstråk

Inhägnad, rektangulär sandlåda för säkerhet och orienterbarhet

sida av lekplatsen. Då en av dem är belägen i baksandytan kan man misstänka att den har fyllts med sand.

Anpassningarna som gör lekplatsen tillgänglig känns inte påtagliga och tar ingen spänning från miljön för seende. Stora delar av platsen är dessutom framkomliga för rullstolsburna: gångsystemet är asfalterat och många redskap står på en lättforcerad gum-mimatta. Sandytan saknar sarg vilket fungerar bra för barn som kan krypa, och staketet runt den kan antagligen användas som ryggstöd av vissa.

4.3.2 Østen for solen Vesten for månen, Köpenhamn

Lekplatsen ritades av landskapsarkitekten Stine Cecilie Brink och byggdes år 2003 på Syndbyøster plads i Köpenhamn som ett pilotprojekt för stadens satsning på tillgängliga lekplatser.

Temat för lekplatsen är en gammal nordisk folksaga som handlar om en prins som blir förvandlad till en isbjörn och en flicka som ger sig ut på en farofylld färd för att rädda honom. Skulpturer i trä och sten visar figurer ur sagan, och hinderbanor symboliserar den strapatsrika resan. De specialkonstruerade detaljerna skapades av konstnärsgruppen Arabesk i samarbete med bildkonstnären Ebbe Laust Sørensen.

Den 4000 m² stora lekplatsen består av två huvudsakliga delar: en öppen asfalterad yta med en stor målad labyrint och en inhägnad bollplan, samt två stora kullar delvis täckta med gummi-asfalt. Runt kullarna slingrar sig en asfalterad gång kantad av perenn- och buskplanteringar där man kan springa eller köra rullstol. Det finns flera vägar att välja mellan, och för att passa många olika barn har de olika lutning och därmed svårighetsgrad. För den som vill och kan finns det hinderbanor och balanslekar vid sidan om vägen.

Körslingan kantas av varierade planteringar och lekräskap och skulpturer i trä

I stenarnas gropar samlas regnvattnet

De stora kullarna med gummiastfalt och rutschbana

Målad labyrint

På baksidan av kullarna finns ett system av träbroar som man tar sig upp på via ramper eller trappor. Härifrån kommer man ända upp till kullarnas krön och rutschkanans startpunkt.

Lekplatsen är rik på variation och överallt finns fina detaljer att upptäcka, som stenarna med utkarvade hål där regnvattnet samlas och de specialkonstruerade lekskulpturerna i trä. Växterna har valts utifrån tankar på struktur, dofter, årstidsvariation och robusthet.

Variationen och de många möjligheterna gör att barn i olika åldrar och med olika fysiska förutsättningar alla kan finna något som intresserar dem. Jag tycker också att det är en fördel att man har använt sig av ett varierat växtmaterial på lekplatsen: både doftande kryddväxter och buskar att leka bland. Den stora ytan och den varierade miljön gör att platsen känns nästan som ett litet äventyrsland.

Källa: Københavns kommune, 2003

5 PROGRAM - LEKPLATS I HEDEMORA

5.1 Uppdraget

Jag kom i kontakt med Hedemoras stadsarkitekt Michael Bergman under 2006. Han hade då önskemål om att få ett gestaltungs-förslag till en ombyggnad lekplatsen i Sveaparken, som gärna skulle folkusera på ekologi, växtlighet och barns kreativitet. Det fanns också önskemål om att den nya lekplatsen skulle vara tillgänglig för funktionshindrade. En lekplats som uppfyller dessa kriterier skulle ge barn och familjer en bra och upplevelserik miljö samtidigt som det sätter kommunen på kartan och ger staden en unik attraktion.

5.2 Kommunens mål

Kommunens vision är *En bygd med framtids-tro, där människor och näringsliv utvecklas*. Det övergripande strategiska målet är att få människor att välja Hedemora kommun som bostadsort genom att skapa möjligheter för en god livskvalitet och god omsorg. Med god livskvalitet menar man bland annat goda boendemöjligheter och bra barnomsorg och skola. Det är också viktigt med en stimulerande och positiv miljö för näringslivet och att utveckla kultur- och närmiljön.

Hedemora kommun är sedan 1998 medlem i Föreningen Sveriges Ekokommuner. Det är en ideell förening som bildades 1995, och som för närvarande har 60 medlemskommuner. För att bli medlem i föreningen

krävs att kommunen har antagit ett program som fastslår att man har ett uthålligt samhälle som övergripande mål för sina verksamheter. Man antar också fyra systemvillkor:

1. Ämnen från jordskorpan får inte systematiskt öka i naturen.
2. Ämnen från samhällets produktion får inte systematiskt öka i naturen.
3. Det fysiska underlaget för naturens kretslopp och mångfald får inte systematiskt utarmas.
4. Effektiv och rättvis resursomsättning.

Programmet och de fyra systemvillkoren ska beaktas i samtliga kommunala beslut.

I Hedemora vill man utöver dessa punkter också lyfta fram betydelsen av en god bebyggd miljö. Detta för att ge invånarna en trygg, trivsamt omgivning där deras behov tillgodoses i samklang med biologisk mångfald, natur och kulturmiljö. En god bebyggd miljö är viktigt när det gäller att attrahera boende och företagande.

Ett av målen som ställts upp i strategin för Ekokommunen Hedemora är att fler människor ska utnyttja tätorternas parker och grönområden för rekreation innan år 2008 är slut (Sternar, 2007, muntl).

Hedemora ligger i den södra delen av Dalarna, 175 km norr om Stockholm

Fakta om Hedemora

Hedemora fick stadsrättigheter redan 1446 och är därmed Dalarnas äldsta stad. Staden har länge varit ett viktigt genomfartsområde för väg- och järnvägstransport, eftersom både järnvägsstråket Dalabanan och riksväg 70 ansluter direkt till staden.

Kommunen har en areal på 8340 km², och hade 15 344 invånare i september 2007 (www.scb.se, 2007-05-05). Av dem bor ungefär hälften i Hedemora stad. (7374 personer 2005 enligt kommunens faktaguide utgiven 2007).

Hedemora ligger 175 km norr om Stockholm, 130 km från Mora och 50 km från Falun.

5.3 Lekplatser i Hedemora

I Hedemora kommun finns det idag 12 kommunala lekplatser, tio i Hedemora stad och två i Västerby (ca 5 km nordväst om stan). Dessa lekplatser är enligt mig ganska lika varandra, med en enkel traditionell uppbyggnad baserad på ungefär samma lekredskap. Det finns sällan något växtmaterial eller någon naturmark, och platserna är oftast öppna, utan tydliga rumsbildningar eller skydd mot väder och vind.

I december 2006 beslutade kommunfullmäktige i Hedemora kommun att bifalla en motion som föreslog att det görs en sammanställning av kommunens 12 lekplatser. Man vill genom detta ta reda på hur man kan utveckla och förbättra lekmiljöerna och hur de kan bli mer tillgängliga för funktionshindrade. Man vill också veta vilka av de befintliga lekplatserna man bör satsa resurserna på, vilka som har bäst läge, placering och innehåll. Det finns alltså ett etablerat intresse för att satsa på lekmiljöer (Bergman, 2007, muntl.).

Hedemora är en liten kommun där invånarna har nära till naturen, och därför kanske vissa tänker att det inte är så viktigt att det finns bra lekplatser. Barnen kan väl leka i skogen? Ja, i viss mån kan de det. Men jag tycker att det är viktigt att komma ihåg att många barn bor inne i staden, och att det behövs lektytor

även för de barn som inte har möjlighet att själva ta sig till naturområden. Man måste också ta hänsyn till de barn som på grund av olika funktionshinder behöver tillgänglighetsanpassade platser att leka på. Lekplatser är dessutom viktiga som mötesplatser för både barn och deras familjer.

Att bygga roliga och utvecklande lekmiljöer passar också väl in i kommunens vision och mål, eftersom en kommun som satsar på barn och deras upplevelser förmodligen blir mer attraktiv som bostadsort för många familjer. Att satsa på lekplatser kan också vara ett sätt att uppfylla målet att få fler människor att utnyttja stadens parker och grönområden.

5.4 Sveaparken

Den centralt belägna Sveaparken kallas ofta Hedemoras stadspark. Parken ligger nedsänkt i en gammal dalgång och omges av gator på alla fyra sidor. Den är en yta på ungefär fem hektar. I den sociotopundersökning som genomförts (Axelsson, 2005) framkom att Sveaparken är den mest omtyckta grönytan i Hedemora. Populära aktiviteter som nämndes i undersökningen var lek, solbad, vila, åka skateboard, ha picknick, uppleva natur, träffa folk, promenera, åka pulka och skidor och bollspel. Många talade också om *Daldansen*, en festival som ordnas i parken varje sommar.

Det var från början inte alls tänkt att det skulle bli en park i den stora gropan mitt i staden. På 1800talet ville politikerna istället fylla igen den och bygga bostäder på platsen, men det blev av någon anledning aldrig av. På 1930talet fick istället Sven Hermelin uppdraget att rita en park, och han designade även den vattentrappa som finns kvar än idag (www.dt.se, 2005-07-25).

1946 firade man Hedemoras 500-årsjubileum, och Sveaparken blev centrum för firandet. Man uppförde då en restaurang i parken, och Alvar Aalto bidrog med att rita en paviljong. Kort därefter revs båda byggnaderna och parken fick förfalla.

Sveaparken har under senare år rustats upp, bland annat har ett dammsystem som

Utsikt över Sveaparken

anknyter till Hermelins vattentrappa och nya planteringar anlagts. Parken återinvigdes i juli 2005. Kommunen vill genomföra ytterligare förbättringar men idag saknas ekonomiska medel. Man vill bland annat anlägga rabatter runt vattentrappan och placera ut nya bänkar (www.dt.se, 2006-06-29).

Parkens trädbestånd är mestadels koncentrerat till sluttningarna vilket ökar avskildheten från de omgivande gatorna. De vanligast förekommande trädslagen är björk och tall.

På grund av parkens nedsänkta läge är marken ganska fuktig. Enligt stadsarkitekten blir det lätt sättningar, och hårda material som asfalt är inte lämpliga eftersom de med tiden skulle spricka då marken rör sig.

Mitt i parken finns en stor grusplan som bland annat används under Daldansen. Här finns också en kioskbyggnad med toaletter.

I parkens södra del finns en permanent scen och en handikapparkering.

5.5 Lekplatsen idag, inventering och analys

Sveaparkens lekplats är belägen i parkens nordligaste del. Eftersom lekplatsen i Sveaparken är kommunens största och dessutom ligger centralt i staden är den mest välbesökta och omtyckta kommunala lekplatsen i Hedemora (Axelsson 2005).

Parken är ett fördelaktigt läge för en lekplats. Den ligger mitt i staden där många människor passerar, och trots att den omges av trafikerade gator på alla fyra sidor ger det nedsänkta läget en lugn och avskild miljö. Sänkan gör också att lekplatsen omges av sluttningar som enligt föräldrar jag mött på platsen gör inhägnad onödig eftersom små barn som smiter iväg blir upptäckta innan de har hunnit särskilt långt.

Strax intill Sveaparken ligger Stureskolan, en låg- och mellanstadieskola. Under ett besök i parken talade jag med personal från skolan som berättade att man ofta besöker parken och lekplatsen under skoltid, bland annat för idrottslektioner. Många av skolbarnen har också för vana att stanna en stund på lekplatsen efter att skolan slutat för dagen.

Lekplatsens enda inslag av vegetation är de stora träd, mestadels björkar, runt omkring och på lekplatsen som ger viss skugga. Inga planteringar skymmer sikten eller skapar

Lekande barn på Sveaparkens lekplats

rumsbildningar, och den öppna karaktären gör att man har god kontakt med- och utsikt över parken. Lekmiljön är helt översiktlig och det finns ingenstans att gömma sig eller dra sig undan för lugnare, avskilda lekar.

Lekplatsen har en traditionell utformning där prefabricerade lekredskap radats upp på den platta marken. Där det behövs används strid sand som fallunderlag, och resten av ytorna täcks av gräs.

På lekplatsen finns många prefabricerade lekredskap, vilket uppskattas av de barn och vuxna jag har talat med i parken. Det mest framträdande lekredskapet är den stora, centralt placerade klätterställningen med tubbrutschkana.

Av gungor finns det ett överflöd: både vanliga däckgungor, en separat gungställning för de yngsta, ett gungbräde, en stågunga och sex gungdjur. Andra rörelseredskap är linbana, karusell och en släntrutschkana.

Ett inslag av naturmaterial finns i form av en stor, ditforslad trädstam. Både stadsarkitekten och föräldrar och skolpersonal jag

talat med på lekplatsen berättar att man ofta ser barn som klättrar och balanserar på den.

Utanför själva lekplatsen finns en stor gräsyta som Stureskolan gärna vill använda för lekar och spel. Man anser dock att marken är alltför blöt och lerig för att fungera bra för detta ändamål.

Det finns få sittplatser för medföljande vuxna, och ingenstans för större grupper att samlas för måltider. Det saknas också skydd mot väder och vind.

För många funktionshindrade skulle det vara svårt att besöka Sveaparkens lekplats. Underlaget av gräs och strid sand är svårt för många att ta sig fram på, och den röriga strukturen kan verka förvirrande för människor med nedsatt orienteringsförmåga. För många rörelsehindrade är lekredskapen för avancerade. Goda förutsättningar för att tillgänglighetsanpassa lekplatsen finns dock, i och med att man kan köra ända ner i parken med bil och att det finns tillgång till handikapptoilet i den närliggande kioskbyggnaden.

5.5.1 Befintliga lekredskap

Den stora klätterställningen är ett populärt inslag som ger möjlighet att ta sig högt upp och testa sin förmåga. Det är ett stort redskap vars läge kan tyckas begränsa utformningen av en ny lekplats, men jag tror att dess centrala placering gör att det kan ha en social funktion som mötesplats. Att flytta klätterställningen skulle också medför en hög kostnad som jag inte tycker är motiverad.

Även gungor är ett viktigt inslag på grund av sitt stora lekvärde. Jag anser att den stora gungställningen bör stå kvar på samma plats, eftersom en flytt till en annan del av lekplatsen skulle innebära onödiga utgifter.

För att spara plats och uppmuntra barn i olika åldrar att interagera kan den lilla gungställningen för de yngsta barnen tas bort och två av däckgungorna i den stora bytas ut mot småbarnsgungor. Den borttagna gungställningen kan då flyttas till en annan lekplats i kommunen.

Det finns väldigt många gungdjur och andra gungredskap i Sveaparken. Några av dem kan flyttas till andra lekplatser i kommunen, de kvarvarande bör flyttas ihop till en sammanhållen zon så att det blir lätt att hitta till gungaktiviteterna och så att de uppmuntrar till samlek.

Den stora klätterställningen bör stå kvar på samma plats

Även linbanan är ett omtyckt redskap, men den står idag tvärs över den platta gräsmattan och blockerar där en stor yta som skulle kunna användas till annat. Den bör flyttas för att ge utrymme för en mer effektiv planlösning.

Släntrutschbanor är uppskattade, och uppmuntrar till samlek. Klätterställningen har en lång tunrutschkana, men denna har en betydligt mer begränsad funktion än en släntrutsch där man kan åka flera tillsammans och som är lättare att göra tillgäng-

lig för funktionshindrade. Alltså bör släntrutschen vara kvar, men göras mer tillgänglig för rörelsehindrade.

Den sandlåda som finns idag är väldigt liten och bör ersättas med en betydligt större sandyta som ger plats för många barn att leka samtidigt.

Den stora trädstammen bör behållas eftersom den är omtyckt av både barn och vuxna, och passar väl in i ambitionen att ge lekplatsen en naturkaraktär..

5.6 Program för lekplatsen i Sveaparken

I mitt arbete har jag sammanställt och diskuterat olika aspekter som är viktiga att tänka på för att skapa goda lekmiljöer. Nedan följer de aspekter som jag har kommit fram till är de viktigaste i gestaltningen av ett förslag till en förbättrad lekplats i Sveaparken.

Naturkaraktär

Platsen ska ha en unik karaktär som man minns. Eftersom Hedemora är en Ekokommun blir lekplatsen en Naturlekplats, där naturens material och färger är det centrala.

Växter är för mig en förutsättning för att lekplatsen ska få den önskade karaktären. Växterna ska både ha rumsindelande funktioner, ge en skönhetsupplevelse och inspirera till lek. Även lekredskap kan framställas av naturmaterial, till exempel stenar, stockar och träkubb.

Sinnesupplevelser

Lekplatsen ska ge både barn och vuxna upplevelser för alla sinnen. Det ska finnas en variation av växter och material att se, dofta, smaka och känna på.

Tillgänglighet

Lekplatsen kommer till stor del att vara tillgänglig för rörelsehindrade. Även andra funktionshinder beaktas, till exempel ska platsen ha en enkel grundstruktur som gör det lätt för människor med nedsatt orienteringsförmåga att hitta, kontrastmarkerade detaljer och avskilda platser där barn med perceptionsstörningar har lättare att koncentrera sig.

Variation

Lekplatsen delas upp i flera rum. Det ska finnas små vrår att dra sig undan för enskild lek. En plats som inte är helt översiktlig innehåller ett spänningsmoment: vad finns bakom kröken? Det ska också finnas en stor, öppen yta för grupplek.

Platsen är belägen vid en naturlig sluttning och denna bör tas till vara och göras till en del av lekmiljön. En kuperad terräng ger både variation och lekinspiration.

Intressanta detaljer

Barn vill ha miljöer som de kan utforska och göra till sina egna platser. För att hjälpa fantasin på traven ska lekplatsen innehålla intressanta detaljer, både sådana som man ser direkt och sådana som man själv får upptäcka i mer undanskymda vrår.

Det bör finnas inslag i miljön som barnen kan förändra och påverka, exempelvis lekbuskage för kojbyggen och löst material att plocka med.

Plats för vuxna

För att lekplatsen ska bli ett attraktivt utflyktsmål för familjer och barngrupper krävs att den är trivsamt för vuxna. Miljön måste vara vacker och bekväm.

En samlingsplats med grill och regnskydd ger familjer och grupper möjlighet att stanna länge på lekplatsen.

5.6.1 Nya ytor och funktioner

Jag vill ge lekplatsen ett naturtema, och det gör växtmaterial till den viktigaste investeringen. Växtmaterialet bör ge en variation i storlek, form och färg och vara utvalt med tanke på att ge upplevelser året runt.

De stora, befintliga träden kompletteras med fruktträd som ger smakupplevelser och tydliggör årstidernas växlingar och prydnads-träd som ger en skönhetsupplevelse även under höst- och vintersäsongen.

Robusta, tåliga snår och buskar att leka mellan och i bör planteras. Bärbuskar är ett annat trevligt växtinslag.

Lekplatsen är idag väldigt öppen. Den bör delas in i flera mindre rum så att det finns platser att dra sig undan på.

Någonstans på lekplatsen bör en yta reserveras som avlastningsplats för löst material. I Halmstad fungerar det utmärkt att kommunen på vissa lekplatser med naturkaraktär lägger ut löst material, till exempel störar och ris, som barnen kan leka och bygga med och ett liknande system borde mycket väl kunna fungera i Sveaparken. Barn tycker om att få löst material att plocka med och flytta runt, och materialet är gratis.

Jag har tidigare skrivit om att det kan vara bra att lekplatser är inhägnade, men eftersom Sveaparken har ett så avskärmat läge

tycker jag inte att det är nödvändigt i detta fall. Det är också bra med tydliga entréer till lekplatser eftersom det ökar orienterbarheten. I Sveaparken är det dock svårt eftersom att man kan nära sig platsen från många håll. Det bör dock finnas en skylt som berättar om platsens utformning och aktiviteter, och gärna även skyltar vid de olika lekzonerna. Skyltarna bör utformas så att de kan tydas av så många människor som möjligt, det vill säga vara taktila och innehålla enkla symboler som kan förstås även av de som inte kan läsa.

5.6.2 Kommentarer

Kartunderlaget jag har fått av kommunen verkar inte stämma exakt vad gäller höjdkurvor: jag har under mina inventeringar tyckt mig se att lutningen i slutningen norr om lekplatsen är betydligt mindre brant än vad höjderna anger. I mina skisser har jag utgått från mina egna uppskattade höjder i denna slänt.

Det förslag jag ger är på skisstadiet, och måste utredas vidare om det skulle bli aktuellt att bygga.

I mitt förslag anger jag eftersträvarsvärda karaktärer hos växter och ger även vissa exempel på arter. Eftersom förslaget ska ses som relativt översiktligt har jag dock inte gjort några exakta planteringsplaner.

Eftersom det rör sig om en kommunal lekplats måste den vara skötsextensiv. En alltför skötselkrävande utformning kommer innebära för stora kostnader, vilket kan leda till skötseln blir eftersatt och lekplatsen blir skräpig, ful eller till och med farlig. Växtmaterialet måste vara hårdigt, slitstarkt och planteras på ett korrekt sätt för att tåla barns lek.

5.7 Skissprocess

När jag började skissa på mitt förslag testade jag olika grundstrukturer av rumslighet. I de första skisserna funderade jag på om en serie cirkulära ytor längst en slingrande stig var en bra idé (bild 1). Tanken var att cirkeln skulle ge platsen någon slags struktur, samtidigt som de bildade en intressant miljö. Jag förkastade förslaget, eftersom det skulle bli svårt att få in de stora lekredskap jag vill behålla på sina platser i en cirkelform.

Skissen utvecklades till att visa en serie organiskt formade ytor i olika storlekar (bild 2). Former som är rundade men inte cirkulära känns mer naturliga, och kan passa

på en lekplats med naturtema. Det kändes dock som om strukturen blev för rörig, jag ville ha ett betydligt tydligare upplägg eftersom jag skrivit i programmet att lekplatsen ska vara lätt att orientera sig på.

Nästa steg blev således att testa strikta geometriska former (bild 3). Jag tyckte dock inte att det passade riktigt bra på sländdelen av lekplatsen.

Det förslag jag till sist fastnade för blev en kombination av en geometrisk struktur i dalbotten och mer organiska former i slänten (bild 4). På så sätt får platsen en tydlig grundstruktur, samtidigt som den följer terrängformerna på ett harmoniskt sätt.

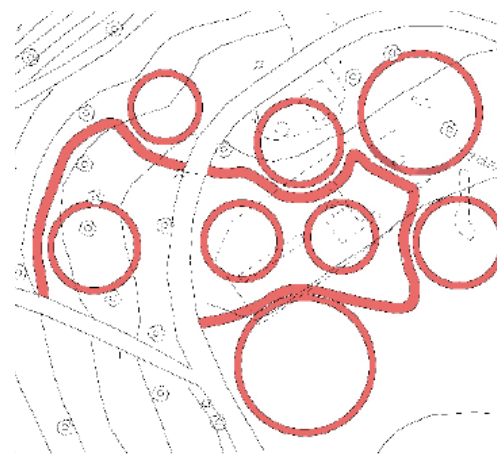

Bild 1

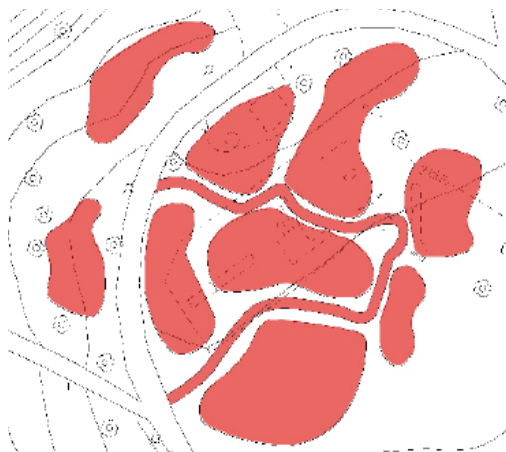

Bild 2

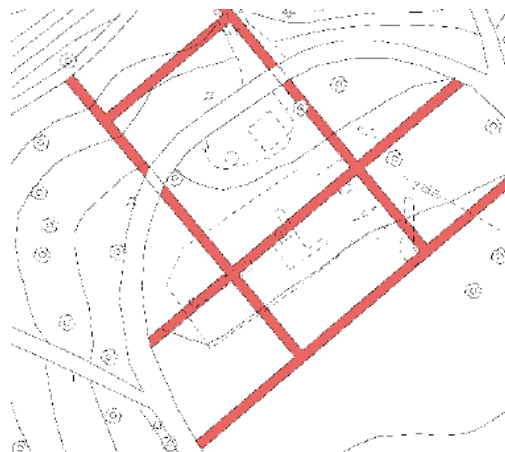

Bild 3

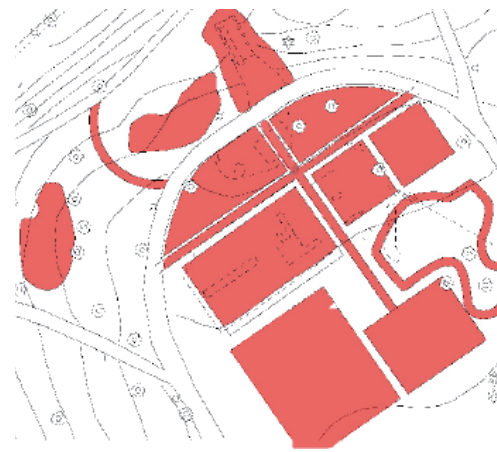

Bild 4

5.8 Gestaltungsförslag för lekplatsen i Sveaparken

Gestaltungsförslaget baseras på forskning om vad som kännetecknar en god lekmiljö, erfarenheter från studiebesök och önskemål från Hedemora kommun.

Lekplatsen får ett naturtema, som kommer fram genom ett rikt användande av vegetation av olika slag och genom utrustning och lekredskap konstruerade av naturmaterial som trä och sten. Vegetationen och utnyttjandet av den naturliga topografin understödder barns behov av variation och dynamik. Platsen ger utrymme för fantasi och skaparkraft. Här finns det något för alla.

5.8.1 Övergripande struktur

Jag har velat skapa en lekplats som är intressväckande samtidigt som den är lättförståelig. En rätvinklig struktur underlättar för synskadade och andra med nedsatt orienteringsförmåga, men är inte helt och hållet applicerbar på en plats som ligger i kuperad terräng. Mitt förslag blir därför en kombination: rätta vinklar och enkel grundstruktur på den platta marken och mer organiska former i den kuperade terrängen i ovanför.

Markmaterialet i gångarna blir stenmjöl, som ger en mer naturlig känsla än asfalt eller betongplattor, och samtidigt är förhållandevis lätt att ta sig fram på för rörelsehindrade. Det passar också väl ihop med parkens grusgångar, och klarar eventuella sättningar i marken utan att förstöras. Gångarna bör kantas med en kontrastfärg för att underlätta för synskadade, och planteringar mot gångvägen bör ha kantstöd som går att följa med vit käpp.

Lekplatsen är tillgänglig för funktionshindrade barn och vuxna även om inte alla lekredskap är specialanpassade. Det finns mycket att se och göra, och alla barn ska kunna hitta flera olika lekar och aktiviteter som de klarar av.

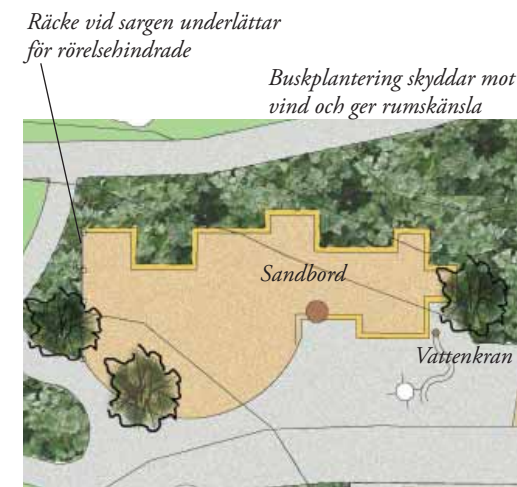

5.8.2 Sandlek

I slänten ligger den stora sandlådan inskuren i sluttningen. Den omges av olika blommande buskar som avskärmar och skapar ro. Lämpliga arter kan vara till exempel aronia, kornell och körsbärsplommen. Runt sandlådan står tre nya träd som kan ge löst material till lek (till exempel rönn, som ger bär på hösten, eller något slags mindre lönn som får "näsor") eller som har en vacker vinterkaratkrä, till exempel glanskörsbär.

Sandytan har många vinklar och vrår, så många barn och grupper av barn kan hitta egna hörn. Detta gör att många kan leka i sanden samtidigt utan att störa varandra eller behöva trängas.

Sandytans främre kant saknar sarg, vilket gör att den känns som en naturlig del av marken och samtidigt gör det lättare för krypande barn att ta sig in. Den bakre sidan, mot slänten, har en bred träsgarg, som varierar i

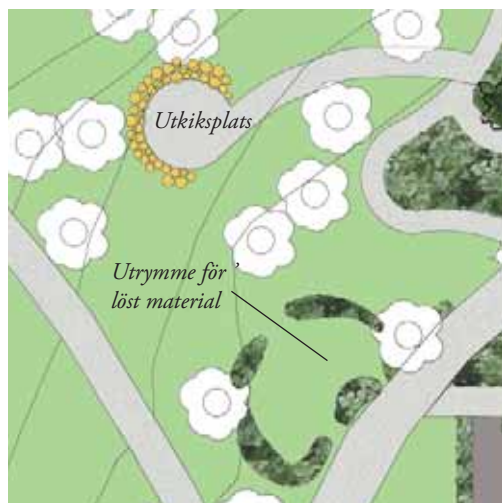

höjd för att barn som har svårt att sitta själva ska kunna få stöd för ryggen medan de leker. Hörnen ger möjlighet att sitta extra stadigt och bekvämt.

De barn som inte kan lämna sin rullstol och sitta direkt i sanden kan leka vid det prefabricerade sandbordet i sandlådans utkant.

Att gegra med vatten och sand är roligt, och därför finns en vattenkran i nära anslutning till sandytan.

Ett nedmonterbart segeldukstak kan spännas över en del av sandlådan för att skydda mot alltför stark sol.

5.8.3 Utkiksplats

Uppe i slänten ligger utkiksplatsen, en rund stenmjölsyta som skurits in i sluttningen. Ytan omges av trästubbar i olika tjocklek som bildar en liten läktare. Den bakre raden är ungefär 60 cm hög, den främre mellan 20 och 40.

Platsen fungerar som en liten amfiteater: här kan barngrupper samlas, man kan äta matsäck eller spela teater för varandra. Stubbarna passar både som sittplatser och för balanslek. En tillgänglighetsanpassad stig leder upp till utkiksplatsen, så även de som använder rullstol, eller har barnvagn med sig, kan ta sig dit.

5.8.4 Löst material

Nedänför utsiktsplatsen finns en yta där kommunen kan lägga ut olika lösa naturmaterial som kan vara roliga att leka med: stötar, ris, kvistar etc. Detta ger barnen möjlighet att påverka miljön och markera och bygga sina egna platser. Det ger också variation och överraskningar eftersom materialen som erbjuds varierar med vad kommunens anställda för tillfället arbetar med och har tillgång till. När man fyller på med nytt material bör

det gamla material som barnen inte har tagit i bruk samlas ihop och köras bort.

Ytan ramas in av spireabuskar så att det inte ser så skräpigt ut på håll. Ett avskilt rum ger också ro att komma igång med lekar.

Träkubbstrappan till rutsch- och linbana

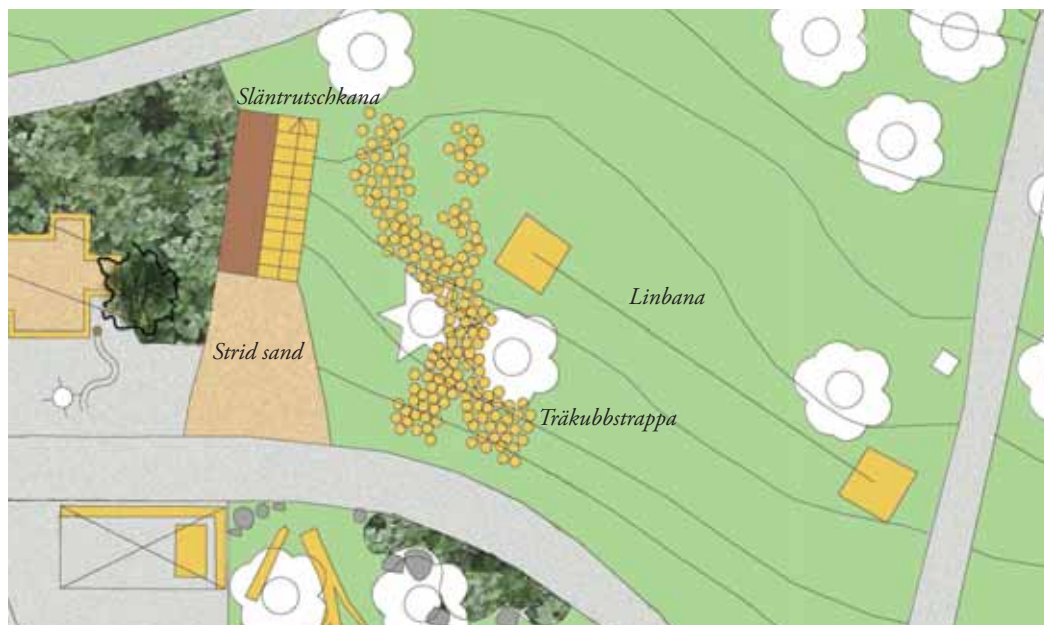
5.8.5 Rutschbana

Den befintliga rutschkanan med trappa får vara kvar på samma plats. Det rekommenderas egentligen inte att placera rutschkanor vända mot söder eftersom de ofta blir väldigt varma när solen ligger på. På denna lekplats är dock hela slänten södervänd så det är svårt att hitta ett alternativ. Eftersom läget och redskaps-typen gör det förhållandevis lätt att anpassa omgivningen så att även rörelsehindrade kan ta sig upp till starten och använda rutschen

tycker jag att det är värt att bortse från att redskapet kan bli svårt att använda under de varmaste sommardagarna. Det rör sig trots allt om en begränsad del av året.

För att underlätta för rullstolsburna anläggs en ny gångväg från lekplatsens mitt upp till gångvägen ovanför sluttningen, och man kan alltså rulla hela vägen upp till rutschkanans topp.

En alternativ väg upp är den stora träkubbstrappan som slingrar sig uppför slänten, och som många rörelsehindrade med starka armar kan krypa uppför (idé från Harvard, 2006). Kubbtrappan är trappa och lekredskap i ett. Här kan man både klättra, sitta och vila och balansera.

Linbanans nuvarande läge

5.8.6 Linbana

Linbanan flyttas från den platta marken där den står idag till den flacka ytan i slänten bredvid rutschbanan. På så sätt frigörs en stor, sammanhängande plan yta för andra aktiviteter. Att linbanan står högre upp kan göra att den uppfattas som mer spännande. Linbanan nås på samma sätt som släntrutschkanan: via gångvägen, trappan eller kubbtrappan.

5.8.7 Gunglek

Den stora gungställningen får stå kvar på sin plats och en häck planteras runt den. Man bör använda buskar är så pass höga att de ger en tydlig avgränsning och rumskänsla, minst en meter kan vara lämpligt. Arten som väljs ska ha ett ganska tätt växtsätt, till exempel måbär. Jag hoppas på så sätt kunna för att undvika att buskarna trampas ner och blir

glesa, vilket är viktigt eftersom de är tänkta att fungera både som visuell vägg och som ett insprängningsskydd som hindrar små barn från att springa rakt in i gungorna.

Efter som gungor både ger bra motorisk träning och sensoriska upplevelser är de viktiga inslag på lekplatsen. Det bör med andra ord finnas gungor som alla barn kan använda

För att gungorna ska kunna användas av rullstols- och rollatoranvändare behöver man byta ut den strida sanden mot gummimattor för att öka framkomligheten. Gummimatta är svårt att kombinera med sand eftersom sanden sprider sig ut över gummiytan och på sikt sätter igen den så att den hårdnar, det är alltså inte ett bra alternativ att gummera endast en del av ytan.

Det finns ingen typ av gunga som passar för alla rörelsehindrade individer. Ett sätt att ge utrymme för mångfald kan vara att låta ett par öglor i gungställningen vara tomma så att barn som har egna specialanpassade gungor kan ta med dessa till lekplatsen och gunga tillsammans med andra. Man bör dock undersöka efterfrågan på detta innan beslut fattas, om det inte finns några familjer eller verksamheter i närheten som har tillgång till medtagbar gunga är funktionen onödig. En stor skålformad gunga (kompisgunga/fågelbogunga) monteras i gungställningen. I den kan många rörelsehindrade ligga ner

och gunga, och den uppmuntrar även till gemensam lek i och med att man kan gunga många tillsammans. Eftersom den är så stor finns det gott om plats även för vuxna, vilket kan vara roligt för föräldrar och passa för utvecklingsstörda som ofta vill gunga högre upp i åldrarna än andra barn.

Alla gungor bör förses med bjällror eller någon annan typ av ljudmarkör som låter när de rör sig. Detta ökar tryggheten och orienterbarheten för synskadade.

Mitt emot gungställningen samlas alla gungdjur och gungbrädet. De omges av lägre buskar så att barn som gungar här kan se de som gungar i den stora gungställningen. Här finns inte samma behov av växter som en skyddsbarriär och det är mindre viktigt att buskagen är täta. Lämpliga arter kan vara olika sorters spirea, litet rödvide eller vinbär.

Genom att all gunglek samlas i en zon på lekplatsen blir platsens uppbyggnad lättare att förstå och det blir lättare att orientera sig.

5.8.8 Samlingsplats

En plats där man kan samlas, äta matsäck och umgås gör att familjer och grupper kan stanna längre på lekplatsen och ökar dess attraktivitet som utflyktsmål. Därför anläggs en samlingsplats med bord, bänkar och grillplats i ett centralt läge. En central placering möjliggör för de vuxna att ha uppsikt över barn som leker på lekplatsen, och ökar platsens attraktivitet som träffpunkt. Det gör det också lättare för synskadade att hitta dit, särskilt om det finns någon typ av ljudmarkör som till exempel ett vindspel att lyssna efter. Det finns flera olika sittgrupper vilket ger utrymme för flera familjer eller barngrupper att använda platsen samtidigt.

Markbeläggningen är samma lättframkomliga stenmjöl som i gångsystemet och det finns gott om utrymme att manövrera en rullstol.

Ett stort tak med väggar mot norr och öster skyddar mot regn och stark sol. Runt taket planteras klättrväxter som slingrar sig upp längs väggarna.

Runt samlingsplatsen växer det vinbärbuskar. Bären är både goda att smaka på och kan användas i olika lekar.

5.8.9 Stockar och stenar

Intill samlingsplatsen ligger en gräsyta omgiven av blommande buskar som spirea och bukettapel. Här ligger stora stenar att klättra på utspridda längst med rummets kanter, och mitt i finns två stora stockar.

De omgivande buskagen ger ett litet, lugnt och lite avskilt rum.

På äventyr i salixskogen

5.8.10 Leksår och Salixskog

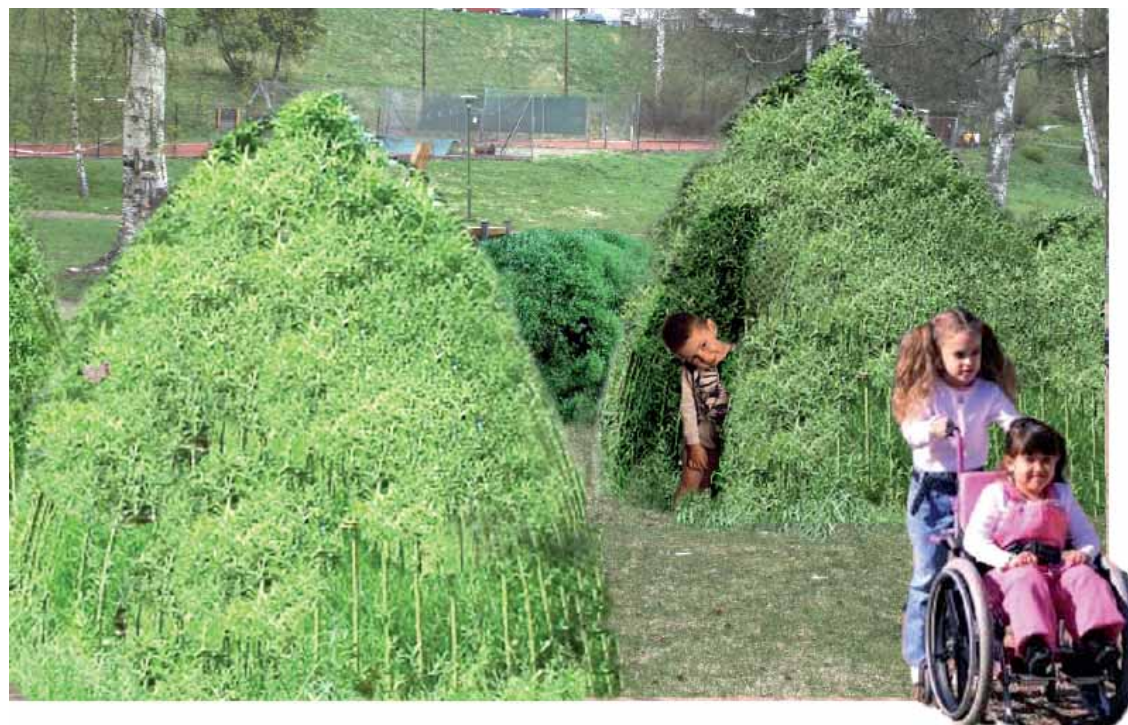
På lekplatsen finns det flera buskage med olika karaktär där man kan krypa in och hitta egna, hemliga platser, bygga kojor, leka kurragömma eller bara dra sig undan.

Salixskogen är den största planteringsytan. Den består av vanlig energiskog, vilket gör att den etablerar sig snabbt på platsen och

lätt återhämtar sig från barns lek, brytande av kvistar och kojbyggen.

Mitt i skogen öppnar sig en rund liten grotta bland det gröna. Det är det hemliga rummet, och hit kan man ta sig även med rullstol eller barnvagn via en smal, slingrande stig.

I skogen finns det dessutom hemliga skatter att leta efter och inspireras av: ett antal stora, guldmålade stenar ligger gömda bland växterna. Hur många de är eller var de ligger får man själv ta reda på...

5.8.11 Salixby

En lekplats behöver utrymmen för stillsamma lekar och platser där man kan gömma sig och vara ifred en stund. I Sveaparken anläggs en hel liten by av salixkojor!

Det finns gott om utrymme att manövrera en rullsto mellan och i kojorna, och markmaterialet är hårt packat stenmjöl vilket underlättar framkomligheten.

Lekzonen avskärmas mot gångvägen med en rad stora stenar, som även kan användas som sekundära sittplatser eller för balans- och hopplekar.

Sektion över körslingan och salixskogen

5.8.9 Äventyrsslinga

Längs med äventyrsslingan kan alla barn hitta äventyr och spännande platser. Här kan man både köra rullstol, springa och cykla. Markbeläggningen är stenmjöl med inslag av trä.

Slingan är uppdelad i två delar. I den första, korta delen är marken platt och lätt att ta sig fram på, dock finns en låg kulle som ger lite utmaning och träning. Den andra delen är smalare, lägre och mer krävande. Här finns det ojämnheter i marken, en bro i trä, slalombana och en högre kulle att ta sig över.

Längs med hela slingan finns saker att stanna till och undersöka: stenblock, stockar, varierade planteringar och äppelträd. Man får också uppleva salixskogen på nära håll eftersom vägen löper rakt igenom. Från den långa slingan kan man komma in i salixskogens hemliga rum, en rund grotta mitt i växtligheten.

5.8.10 Labyrint

Bakom gungorna ligger den stora labyrinten vars väggar utgörs av höga häggmispelhäckar. Man väljer bland många entréer och utgångar, och de slingrande gångarna med många möjliga vägval uppmuntrar till springlekar och upptäcksfärder. Det finns också flera små rum att stanna upp i där stenar och stockar ger något konkret att samlas vid och bygga fantasilekar runt.

Marken mellan häckarna är belagd med stenmjöl. På så sätt blir labyrinten en lekfull förlängning av lekplatsens gångsystem samtidigt som den blir mer tillgänglig för rörelsehindrade.

5.8.11 Bollplan

Mellan labyrinten och körslingsan lämnas en stor öppen yta som kan användas för grupp lekar eller enklare typer av bollspel. På vardera sidan markerar trästolpar ett enkelt mål, och fungerar även som gränslinjer i olika lekar.

En tät häck skärmar av mot lekplatsen så att eventuella bollar inte far in bland de som leker i salixbyn.

Marken dräneras inför anläggningen så att den torkar upp snabbt och inte blir lerig efter regn.

5.9 Diskussion: Gestaltningförslag

Det kan tyckas dyrt att anlägga de nya planteringsytorna men växter måste, även med skötsel inräknad, räknas som en bra investering då de kostar en bråkdel av vad nya, prefabricerade lekredskap skulle göra och är lätta och förhållandevis billiga att byta ut.

Ett av mina mål var att göra en kreativ lekplats. För mig innebär detta att det finns utrymme för egna tolkningar och fantasilekar, och att miljön erbjuder alternativ och valfrihet.

Mitt sätt att planera för kreativitet blev att skapa rum som inte är tydligt definierade, till exempel ytan bredvid samlingsplatsen där man kan leka med stenar och trädstammar, labyrinthen, äventyrsslingan och salixskogen. Den rika växtligheten på lekplatsen ger löst material som bär och kvistar att plocka och bygga med, och jag har även gett utrymme för kommunen att lägga ut större, lösa föremål som störar och ris.

Jag har haft ambitionen att skapa en lekplats som är tillgänglig för många funktionshindrade, men har valt att ha fokus på rörelsehindrade och synskadade. För att underlätta för människor att orientera sig på platsen är grundstrukturen rätvinklig. I slänten är formerna dock mer organiska,

eftersom ett strikt och fyrkantigt formspråk skulle se konstigt ut mot den naturliga topografin. Rundade former på åtminstone en del av lekplatsen kommer också att understycka den naturkaraktär som jag har velat åstadkomma.

Trots att jag tycker att det är viktigt att funktionshindrade barn kan delta i lekarna på lekplatsen har jag valt att behålla den befintliga klätterställningen som är för svår för de flesta rörelsehindrade. Också linbanan är svår att använda för många, och har dessutom flyttats till ett svårtillgängligt läge i slänten. Det behövs utmaningar även för barn utan funktionshinder, och därför skulle det vara synd att ta bort dessa uppskattade och dyra lekredskap. Som jag har skrivit i min rapport är det viktigaste inte att alla kan göra allt, utan att alla kan få välja mellan flera olika aktiviteter.

Jag hade önskat att det skulle vara lättare för rörelsehindrade att ta sig upp i slänten, men de naturliga höjdskillnaderna gör det svårt att skapa en lättforcerad stig. Jag har försökt dra den nya gångvägen som leder upp till utkiksplatsen och rutschkanan så att den får så liten lutning som möjligt och blir framkomlig för många, men den är trots det ganska brant. Kanske kan man vid en projektering omfördela jordmassorna något och på så sätt justera sluttningen så att det blir lättare att ta sig uppför den.

Jag har inte tagit någon särskild hänsyn till allergiker i mitt förslag. Lekplatsen är idag omgiven av björkar, vilket under pollensäsongen innebär problem för många. Pollen sprids över ganska stora arealer, och eftersom det inte verkar rimligt att föreslå att alla björkar i Sveaparken tas bort skulle det göra mycket liten skillnad att såga ner de björkar som växer vid lekplatsen. Jag har också valt att plantera en salixskog, trots att salix finns kan framkalla allergiska reaktioner. Eftersom pollensäsongen som ställer till problem för allergiker är förhållandevis kort, och växterna ger både skönhets- och lekvärde tycker jag inte att allergi är en av de viktigaste faktorerna att ta hänsyn till.

Ett alternativ som jag funderade på var att inhägna lekplatsen. Ett stängsel hade kunnat ge en gräns för lekmiljön, och dessutom underlättat för personal som kommer med större barngrupper. Jag valde dock att låta lekplatsen fortsätta vara öppen. Eftersom den ligger i ett sänka och det enligt vuxna jag talat med på plats hindrar barn från att rymma verkar det inte finnas något stort behov av stängsel av säkerhetsskäl.

Ett annat argument mot en tydlig avgränsning är lekplatsens läge i parken. Eftersom man kan nå den från flera olika håll känns det svårt att hitta något riktigt bra sätt att stängsla in den. Den rika växtligheten, särskilt labyrinthen och salixskogen ger

dock en visuell avskärmning mot resten av Sveaparken.

Från början ville jag gärna markera och tydliggöra entréer, men då jag valde att ge platsen en öppen karkatär lät jag den ha många alternativa ingångar istället. Jag tänker mig att lekplatsen tack vare sin utformning kommer att utstråla ”lek” så mycket att det blir tydligt ar den börjar och slutar även utan markerade ingångar.

KÄLLFÖRTECKNING

Skriftliga källor

Asplund, J, 1983, *Tid, rum, individ och kollektiv*, Stockholm: Liber förlag AB

Blücher, G, och Graninger, G, 2003, *Finns det rum för barn?: En antologi*. Vadstena: Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande

Boverket, 2000, *Unga är också medborgare : om barns och ungdomars inflytande i planeringen*. Malmö: Boverket, stads- miljöavdelningen

Boverket, 2005, *Enklare utan hinder*. Karlskrona: Boverket

Durnhofer, A-M (red), 1993. *Uteboken*. Stockholm: Liber utbildning

Brodin, J och Lindstrand, P, "Några reflektioner kring lek och leksaker" i Engdahl, K (red), 2005, *Några reflektioner kring lek och leksaker*, sid. 27-40. Stockholm: Lärarhögskolan

Eriksen, A, 1985. *Playground design, Outdoor environments for learning and development*, New York: Van Nostrand Reinhold Company

Falk, A, Grönberg, A. och Johansson, S, 2000. *Lekplats för alla: program för handikappanpassning av lekplatser i Stockholms Stad*. Stockholm: Gatu- och fastighetskontoret

Harvard, I, 2006. *Mer åt fler på lekplatsen: Bra lekplats för barn med funktionshinder blir bättre lekplats för alla*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting

Harvard, I, 2003. *SOU 2003:127, Från barnolycksfall till barns rätt till säkerhet och utveckling: slutbetänkande av barnsäkerhetsdelegationen. Bilaga 3*. Stockholm, Fritzes offentliga publikationer

Hedemora kommun, 2007. *Faktaguide*. Hedemora: Kommunens informationskontor

Henricson, L, 1997. *Miljöanpassning och utvecklingsstimulerande åtgärder för synsvaga, gravt synskadade och blinda förskolebarn och barn med tilläggs-handicap: Projektsammandrag. TRC Rapport nr 13*. Solna: Tomtebodaskolans resurscenter

Henriksson, S-E, 2001. *ABC-boken för den säkra lekplatsen*. Solna: Svensk lekplatskontroll AB och Taggen Miljö och Landskap AB.

Jansson, E, 2003. *En god miljö för synskadade: ljushetskontrastens betydelse vid kulörval*. Examensarbete, Malmö: Malmö Högskola Teknik och Samhälle

Johansson, D, 2007. *Material i landskapet – om att åldras med skönhet*. Klippan: Arkus

Køpenhavns komune, 2003, *Østen for solen Vesten for månen... Historien om en tilgængelig legeplads i København*, Køpenhamn: Køpenhamns kommun, Bygge og Teknikforvaltningen, Vej og park

Kylin, M, "Kojan är barnets sätt att ta plats i världen" i Gröna fakta, 3/2005, *Många kojor och mycket spring: att planera med barns perspektiv*, sid 5-8. Alnarp: Movium, SLU

Lenninger, A, och Olsson, T, 2006. *Lek äger rum: planering för barn och ungdomar*. Stockholm: Formas

Malmö stad, 2006, *Lekplatsprogram för Malmö: policy och åtgärdsprogram för stadens lekplatser*. Malmö: Malmö stad, Gatukontoret

Malmö stad, 2006, *Malmö's temalekplatser*, Malmö: Malmö stad, Gatukontoret

Månsson, K, 2002. *Bygg för alla: ett studiematerial om tillgänglighet och användbarhet i byggd miljö*. Stockholm: Svensk byggtjänst

Mårtensson, F, 2004. *Landskapet i leken: en studie av utomhuslek på förskolegården*. Alnarp: Reproenheten.

Mårtensson, F, "Barn vill vara där det händer saker" i Gröna fakta, 3/2005, *Många kojor och mycket spring: att planera med barns perspektiv*, sid 2-5. Alnarp: Movium, SLU

Nilheim, J, 1999. *Kan ni gå ut och leka? Barns utomhusmiljö i Stockholms nybyggda innerstad*. Examensarbete, Stockholm: KTH, institutionen för infrastruktur och samhällsplanering

Nilsson, N, 2007. *Planera för utelek*. Karlstad: IPA - Barns rätt till lek

Norén-Björn, E, 1977. *Lek, lekplatser, lekredskap*. Stockholm: Lekmiljörådet/Liber Förlag

Rojalas del Alamo, M, 2004. *Design for fun: Playgrounds*. Barcelona: Links international.

Schapper, J, Malkusak, A och Bruya L.D, 2003. *High expectations: Playgrounds for children of all abilities*. Bloomfield: The national center for boundless playgrounds

Schelin, S, och Kopp, Å., 2003. *Leken är lika med lusten till livet - Ett projekt om lek, lekplatser och barn med funktionshinder*. Solna: Rehab Station Stockholm AB

Stockholms läns landsting, 2005. *SCAMPER: En studie av hur förskolegårdar kan påverka barns fysiska aktivitet och solexponering*. Stockholm: Centrum för folkhälsa

Svensson, E, 2003. *Bygg ikapp handikapp: att bygga för ökad tillgänglighet och användbarhet för personer med funktionshinder. Kommentar till boverkets byggregler, BBR*. Stockholm: Svensk byggtjänst och Hjälpmedelsinstitutet

Tamm, M, 2001. *Barn och ungdomar med rörelsehinder: en projektbeskrivning*. Stockholm: Rädda barnen

Tengvall, I, 1973. *Rörelsehindrade barns utemiljö: T12:1973*. Stockholm: Statens institut för byggnadsforskning

Wahlund, C, 2002, *Trappor, trösklar och tanklöshet: barn och unga med funktionshinder om rätten till lek och fritid*. Stockholm: Rädda barnen

Åström, P-O, 2006. *Parklek - ingen barnlek*, Karlstad: Värmlands museum

Digitala källor

Björklund, P 2004. *Barns närsamhälle*, hämtat från <http://www.ntf.se/stockholm/pdf/barns_narsamhalle%5B1%5D.pdf>

Dalarnas tidningar, hämtat från
<<http://www.dalarnastidningar.se/nyheter/article92275.ece>> publicerat 2005-07-25

Dalarnas tidningar, hämtat från
<<http://www.dt.se/nyheter/article125256.ece>>
publicerat 2006-07-29

Hedemora kummun, <http://www.hedemora.se>

Hjälpmedelsinstitutet, <http://www.hi.se>

IPA Sweden - Barns rätt till lek, hämtat från
<<http://www.ipa-sweden.org/PublicServlet?action=ViewNews&id=32>> publicerat 2007-10-22

Nationaleyclopedin, <http://www.ne.se>

Pictogram, <http://www.pictogram.se>

Samtliga digitala källor var tillgängliga 081029

Muntliga källor

Bergman, Michael, stadsarkitekt, Hedemora kommun. 2007

Haubo, Dan, landskapsingenjör och certifierad lekplatsbesiktningsman, Taggen Miljö och Landskap AB. 2008

Sjölin, Karin, landskapsarkitekt, Malmö kommun. 2007

Sterner, Barbro, Agenda 21-samordnare, Hedemora kommun, 2007

Torudd, Eva-Lena, stadsträdgårdsmästare i Halmstads kommun, 2007

E-postkontakt

Laviolette, Tanguy, Slots- og Ejendomsstyrelsen, 2008. *Playground in the King's garden, Copenhagen*, [e.post]
<tla@ses.dk> 2008-10-07

Bilder

omslagsfoto, Gunilla Eriksson

sid. 23, *Children's games*, Målning, Pieter Bruegel 1560, hämtad från <http://www.artchive.com>

foto sid. 37, Gunilla Eriksson

Alla övriga foton och illustrationer av författaren

